

SEÇMELİ “TEMEL DİNİ BİLGİLER” DERSLERİNDEKİ DİNİ ANLAYIŞ ve DÜNYA GÖRÜŞÜ*

Sabahattin BALA**
E-mail: sabahattinbala@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3928-7075>

Davut IŞIKDOĞAN***
E-mail: isikdogan@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5896-3933>

Citation/©: Bala, S. & Işıkdoğan, D. (2020). Seçmeli “Temel dini bilgiler” derslerindeki dini anlayış ve dünya görüşü. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 10, 49-78.

Öz

Araştırmada, seçmeli Temel Dini Bilgiler (İslam) dersi konu edilmiş, derse ait kitaplarda öğretime konu edilen dini anlayışın tespiti amaçlanmıştır. Bu bağlamda kitaplarda yer bulan içeriğin, ele alınan konular itibarıyla temel çerçevesi belirlenmiş, öğretimi hedeflenen dini anlayışın bir dünya görüşü olarak temel felsefesi analiz edilmiştir. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmış ve kitap içerikleri, önceden belirlenen kategoriler, temalar ve kavramlar dikkate alınarak taranmıştır. Araştırma bulgularına göre içerikte, yeni bir öğrenme alanı olarak İslam hukuku da yer almış, DKAB ders içeriklerine kıyasla birçok yeni konuya yer verilmiş, kazanımlar açısından tasdik ve amel boyutlarına ağırlık verilmiş, ibadetlerin öğretiminde şekil-mana dengesi sağlanmıştır. Diğer yandan derse ait içerikte yer bulan dini anlayışın akıldan ziyade, birer bilgi kaynağı olarak vahyi, sünneti ve geleneği önelediği, vahiy ve sünnete dayandırılan bir Allah, evren/varlık ve insan anlayışı sergilediği, dünya hayatına nispetle Ahiret hayatını ön plana çıkardığı ve insan davranışlarının merkezine Allah rızasını yerleştirdiği, bireysellikten çok toplumsallığı önelediği, belirli bir İslami toplum modeli önerdiği ve nihayet modern dini çoğulculuk anlayışları karşısında mutlak tek hakikat

* Bu makale, “Bala, S. (2020). *Seçmeli Derslere Geline Süreçte Türkiye’de Din Eğitimi Politikalarında Paradigma Değişimi (Temel Dini Bilgiler Dersi Örneği)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.” künyeli doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi ABD.

*** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi ABD.

anlayışını sergilediği tespit edilmiştir. Bütün bu nitelikleriyle Temel Dini Bilgiler dersine ait dini anlayışın, Cumhuriyet tarihi boyunca sergilenen din eğitimi politikalarından önemli oranda farklılaşarak Kur'an ve sünnet merkezli bir içerik inşa ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Seçmeli din dersleri, Temel dini bilgiler, Dini dünya görüşü, İslam eğitimi.

RELIGIOUS UNDERSTANDING AND WORLDVIEW IN ELECTIVE "BASIC RELIGIOUS KNOWLEDGE" LESSONS

Abstract

In the study, the subject of the elective "Basic Religious Knowledge" (Islam) lesson is examined, and it is aimed to determine the religious understanding that is the subject of teaching in the course books. In this context, the basic framework of the content in the books was determined in terms of the topics covered, and the basic philosophy of the religious understanding aimed at teaching was analyzed as a world view. The qualitative content analysis method was used in the study and the contents of the book were scanned by considering the predetermined categories, themes and concepts. According to the findings of the research, Islamic law was included as a new learning area, many new subjects were included in comparison to the contents of the Religious Culture and Moral Knowledge course, the dimensions of approval and deeds were emphasized in terms of gains, and a balance of form-meaning was achieved in the teaching of prayers. On the other hand, the religious understanding that takes place in the content of the course prioritizes revelation, sunnah and tradition as a source of knowledge, exhibits the understanding of God, universe/being and human being based on revelation and sunnah, emphasizes the life of the Hereafter in relation to the life of the world and is the center of human behavior. It has been determined that it placed the consent of Allah, prioritized sociality over individuality, suggested a specific Islamic society model, and finally displayed the absolute single truth understanding in the face of modern religious pluralism conceptions. With all these qualities, it has been understood that the religious understanding of the Basic Religious Studies course significantly differentiates from the religious education policies set forth throughout the history of the Republic and has built a content centered on the Qur'an and Sunnah.

Keywords: Religious education, Elective religion courses, Basic religious knowledge, Religious worldview, Islamic education.

Giriş

Günümüz Türkiye'sinin değişen din ve din eğitimi politikalarıyla birlikte zorunlu DKAB dersleri yanında seçmeli din derslerinin müfredata dâhil olduğu bir din eğitimi süreci

şekillenmiştir. Bu durum Cumhuriyet tarihi içerisinde din derslerinin geçirmiş olduğu tecrübeler açısından bir ilk niteliğindedir.

Seçmeli din dersleri, Türkiye’de yaşayan ve çoğunluğu teşkil eden Müslüman halkı temsilen bazı sivil toplum kuruluşlarının, birçok akademisyenin konu ile ilgili çalışma ve önerileri ile 2010 tarihli Milli Eğitim Şurası’nın önerileri doğrultusunda, okulların ders havuzlarına ‘Din, Ahlak ve Değerler’ alanı içerisinde dâhil edilmiştir. Söz konusu dersler içerisinde İslam dini ile ilgili olarak ‘Kur’an-ı Kerim’, ‘Hz. Muhammed’in Hayatı’ ve Temel Dini Bilgiler’ derslerine yer verilmiş ve 2012 yılından itibaren bu dersler okutulmaya başlanmıştır.

Sekiz yıldır öğretime konu edilen seçmeli din derslerinden biri olarak Temel Dini Bilgiler dersine ne tür bir dini anlayışın yansıtıldığı bu araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir. Araştırmada, Temel Dini Bilgiler dersine ait kitaplarda öğretime konu edilen dini anlayışın tespiti amaçlanmıştır. Bu bağlamda kitaplara ait içeriğin ele alınan konular itibarıyla temel çerçevesinin belirlenmesi, içerikte yer alan dini anlayışın bir dünya görüşü olarak temel felsefesi, referansları ve yönelimleri açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, ders içeriklerinde yer bulan dini yorumun ontolojik, epistemolojik, eskatolojik, sosyolojik ve çoğulcu yönelimleri analiz edilmiştir. Söz konusu analizlerde, 2018-2019 öğretim yılı içerisinde seçmeli olarak okutulan Temel Dini Bilgiler dersleri için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler-İslam 1 (OTDB 1) ve Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler-İslam 2 (OTDB 2) kitapları ile Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler-İslam 1 (LTDB 1) ve Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler-İslam 2 (LTDB 2) kitapları ele alınmıştır.

Alan yazında, seçmeli din derslerini veya daha özelde Temel Dini Bilgiler derslerini konu eden birçok araştırmanın yapıldığı anlaşılmaktadır.¹ Söz konusu çalışmaların önemli bir

---

1 İlgili araştırmaların bazıları şunlardır: Acuner, H. Y. (2016). Öğrencilere Göre Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersi: Artvin İli Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 850-871. Bahçekapılı, M. (2013). *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri. İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İlke Yayınları. Çekin, A. (2016). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı İle Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı Kazanımlarındaki Duyuşsal Hedefler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Gündoğdu, Yusuf B. (2015). Seçmeli Din Derslerini Tercih Eden Öğrencilerin Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ordu Örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 121-155. Gündoğdu, Yusuf B. (2017). Seçmeli Din Dersleri Neden Tercih Edilmiyor? (Ordu İli Örneği). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(32), 557-582. Kaymakcan, R. & Aşlamacı, İ. & Yılmaz, M. & Telli, A. (2013). *Seçmeli Din Eğitimi Dersleri İnceleme ve Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi. Meydan, H. (2013). Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (40), 219-250. Meydan, H. (2015). Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Öğretmen Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma). *Turkish Studies*, 10(3), 673-694. Sünter, E. (2017). Ortaöğretimde Okutulan Seçmeli Din Eğitimi Dersleri Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Bir Durum Çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 902-913. Yorulmaz, B. (2014). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Seçmeli Kur’an-ı Kerim, Hz.

kısımının öğretmen, öğrenci, veli ve/veya yönetici görüşlerine dayalı alan araştırması olduğu, az bir kısmının da öğretim programı analizine yöneldiği anlaşılmaktadır. Buna göre, söz konusu araştırmalar içerisinde hem seçmeli ders kitaplarından hareketle içerik analizine yönelen bir araştırmaya hem de seçmeli din derslerine konu edilen dini yorumun temel çerçevesine yönelik kapsamlı bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırmada, nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi, araştırma problemi açısından önem arz eden anlam içerikleri üzerine odaklanan ve materyale ait belirgin içerik özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmaya imkân veren bir arama ve tarama stratejisidir. Bu yönleriyle nitel içerik analizi, araştırmaya konu olan metin içeriğiyle ilgili, ilk bakışta göze çarpan yanları aşmayı sağlayan, daha anlamlı ve derin bir okuma anlamına gelen ‘satır arası okuma’ olanağı sunmaktadır. Nitel içerik analizinin amacı ise metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini, temel vurgusunun ne olduğunu ortaya çıkarmak ve bu bağlamda yorumlamaktır (Bal, 2016, s. 258).

Nitel içerik analizinin esasını kodlar ve kategoriler oluşturmaktadır. Kodlar/kavramlar, analiz birimi olarak da kabul edilen ve içerikte yer alan anlamlı birimlerdir. Kodlar bir sözcük veya cümle olabilir (Bal, 2016, s. 267). Kategoriler ise içerikte yer bulan kavramları/kodları üst düzeyde ifade eden genel açıklamalardır. Diğer bir ifadeyle kategoriler, kodların bir araya gelmesiyle oluşan bütünsel ifadelerdir. Bu yönleriyle kategoriler nitel içerik analizlerinde belirleyici konumdadır (Bal, 2016, s. 266).

Kategoriler ve kodlama planı üç kaynaktan üretilebilir: araştırma metni, önceki ilgili çalışmalar veya mevcut kuram ve teoriler (Bal, 2016, s. 279). Yıldırım ve Şimşek’e göre ise (2016, s. 259) tipik bir araştırmada, kodlar ve kategoriler iki şekilde oluşturulabilir: “Araştırmacı, araştırma problemi ile ilgili alan yazını tarayarak bu kategorileri oluşturabilir veya bu kod veya kategoriler, verinin analizi sırasında araştırmacı tarafından oluşturulabilir”. Bu araştırmada, alana ait önceki çalışmalarda herhangi bir kuram veya teori tespit edilemediğinden, araştırmaya konu olan materyalin analizi için gerekli kategori ve kodlar, araştırmacı tarafından, konu merkezli sistematik literatür okumaları yapılarak belirlenmiştir. Nihayet araştırmanın analiz aşamasından önce, derse ait kitaplarda öğretime konu edilen dini anlayışın analizine imkân verecek belirli kategoriler tespit edilmiş, bununla birlikte analiz sürecinde, içerikte kodlanan kavramların işaret ettiği yeni kategoriler de oluşturulmuştur. İçerikte taraması yapılan kodlar ise kategoriler dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu itibarla araştırma, ciddi katkılara muhtaç ama aynı zamanda bundan sonraki benzer çalışmalara bir basamak olma niteliği ve umidi taşımaktadır.

Araştırma bulgularına göre içerikte, yeni bir öğrenme alanı olarak İslam hukukunun; iman, ibadet, İslam hukuku ve ahlak öğrenme alanlarının dengeli bir şekilde öğretime konu

edildiği tespit edilmiştir. Yine DKAB ders içeriklerine kıyasla birçok yeni konuya yer verildiği görülmektedir. Derse ait içerikte, kazanımlar açısından tasdik ve amel boyutlarına ağırlık verildiği, ibadetlerin öğretiminde şekil-mana dengesinin sağlandığı, güncellik ve öğrenci yaşamına yer verme bağlamında ise yetersiz kalındığı tespit edilmiştir. Diğer yandan derse ait içerikte yer bulan dini anlayışın akıldan ziyade, birer bilgi kaynağı olarak vahyi, sünneti ve geleneği öncelediği, vahiy ve sünnete dayandırılan bir Allah, evren/varlık ve insan anlayışı sergilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca dünya hayatına nispetle Ahiret hayatını ön plana çıkardığı ve insan davranışlarının merkezine Allah rızasını yerleştirdiği, bireysellikten çok toplumsallığı öncelediği, belirli bir İslami toplum modeli önerdiği, söz konusu topluma ait temel nitelikleri öğretime konu ettiği ve nihayet modern dini çoğulculuk anlayışları karşısında mutlak tek hakikat anlayışını sergilediği tespitlerine ulaşılmıştır.

1. Temel Dini Bilgiler Ders Kitaplarına Ait İçeriğın Temel Çerçevesi

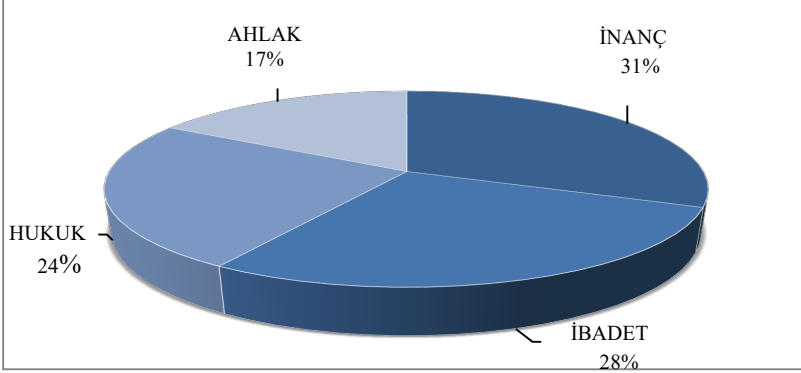
1.1. Ünite ve Konuların Öğrenme Alanları Açısından Dağılımı

Bu araştırmada, İslam düşünce tarihi içerisinde şöhet bulan ve dinin dört temel unsuru olarak bilinen ‘İnanç’, ‘İbadet’, ‘Ahlak’ ve ‘Hukuk’ konuları, öğrenme alanları olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle konu dağılımlarına ait analizler, inanç, ibadet, ahlak ve hukuk öğrenme alanlarına göre yapılmıştır. Bu çerçevede, dinin iman esaslarına taalluk eden konuları ‘İnanç’ öğrenme alanına; namaz, oruç vb. ibadet konuları ile dini yorumun ibadet olarak nitelediği hususlar ‘İbadet’ öğrenme alanına; dinin inanç ve ibadetleri üzerinden şekillenen bireysel ve toplumsal nitelikler ‘Ahlak’ öğrenme alanına dâhil edilmiştir. Bunun yanında dinin sosyal, bireysel, toplumsal, günlük ve gündelik hayata dair dünyevi ve/veya uhrevi yaptırım öngören konuları ‘Hukuk’ öğrenme alanı içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre;

- Ortaokul Temel Dini Bilgiler-İslam 1 ders kitabında yer bulan ünitelerin 21 alt konu başlığından oluğu anlaşılmaktadır. Bu alt başlıklardan 8’i inanç, 6’sı ahlak, 4’ü ibadet ve 3’ü hukuk alanına aittir.
- Ortaokul Temel Dini Bilgiler-İslam 2 ders kitabında yer alan ünitelerin 19 alt konu başlığından oluğu anlaşılmaktadır. Bu alt başlıklardan 8’i inanç, 7’si ibadet, 3’ü ahlak ve 1’i hukuk alanına aittir.
- Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler-İslam 1 ders kitabında yer alan ünitelerin 22 alt konu başlığından oluğu anlaşılmaktadır. Bu alt başlıklardan 15’i hukuk, 3’ü ahlak, 3’ü inanç ve 1’i ibadet alanına aittir.
- Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler-İslam 2 ders kitabında yer alan ünitelerin ise 16 alt konu başlığından oluğu anlaşılmaktadır. Bu alt başlıklardan 10’u ibadet, geriye kalan 6’sı ise inanç öğrenme alanına aittir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait her dört kitabın ünite alt konuları dikkate alınarak, kitaplardaki bütün konuların öğrenme alanlarına dağılımı ise aşığıdaki grafikte gösterilmektedir:

Şekil 1: Temel Dini Bilgiler Ders Kitaplarının Öğrenme Alanlarına Dağılımı

Temel Dini Bilgiler dersinin her dört kitabına ait ünite ve alt başlıklarda, öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımını veren Grafik 1'e göre kitapların içeriklerinde ağırlıklı olarak inanç konularına ve daha sonra sırasıyla ibadet, hukuk ve ahlak konularına yer verildiği anlaşılmaktadır.

İçeriğin öğrenme alanlarını işleyiş oranına dair bu analizlerle birlikte, içerikte dinin inanç, ibadet, hukuk ve ahlak alanlarını, dinin bir bütünü olarak niteleyen ifadelere yer verildiği anlaşılmaktadır (OTDB 1, ss. 15, 47; LTDB 1, ss. 49, 86, 94; LTDB 2, ss. 12, 13, 17).

1.2. Konuların Genel Dağılımı

Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin toplamda, İslam'a dair birçok konuyu ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim konuların genel dağılımında İslam, iman, müminlerin özellikleri, ibadetin mahiyeti ve temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban ve cihat gibi temel ibadetler, genel ahlak konuları, İslam ve toplum konu alanı çerçevesinde aile hayatı, evlilik, boşanma, sosyal hayatla ilgili bazı temel ölçüler, sosyal hayatı olumsuz etkileyen bazı hususlar, İslam ekonomisiyle ilişkili birçok husus, İslam hukuku ve ahlaki gibi birçok konu öğretime konu edilmiştir (OTDB 1, s. VI; OTDB 2, s. VII; LTDB 1, ss. 7, 8; LTDB 2, s. 8).

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte yer alan birçok husus ve konuda, Cumhuriyet tarihi içerisinde öğretime konu edilen DKAB derslerine kıyasla bazı konulara ilk defa yer verildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yeni konular içerisinde, Ortaokul TDB kitaplarına ait ünitelerin her birinin sonunda öğretime konu edilen Esmâ'u'l-Hüsna, İslam ekonomisi (LTDB 1, ss. 47-73), İslam hukuku (LTDB 1, ss. 73-85), bütün yönleriyle İslam'da Cihad (OTDB 1, ss. 19, 32, 53; OTDB 2, s. 28; LTDB 1, ss. 37, 97, 107; LTDB 2, ss. 87, 113, 114, 116, 118), İslam'da tesettür (LTDB 1, ss. 34, 35) ve İslamî eğitim (LTDB 1, ss. 92, 93) vb konular zikredilebilir.

Diğer taraftan Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte bazı konular hem başlık düzeyinde hem de içeriğin farklı yerlerinde tekrar edilmiştir. Bu çerçevede ‘İman ve İslam’ (OTDB 1, ss. 10-14; LTDB 2, ss. 10-12), ‘İbadet’ (OTDB 1, ss. 38-42; LTDB 2, ss. 38-40), ‘İnanç Bakımından İnsanlar’ (OTDB 1, ss. 24-28; LTDB 2, ss. 22-26), ‘İbadetlerin Kabul Şartları’ (OTDB 1, ss. 43-48; LTDB 2, ss. 40-43), ‘Ahlaki Sorumluluklar/Vazifeler’ (OTDB 2, ss. 12-32; LTDB 1, ss. 94-107), ‘Yardımlaşma, Sadaka, İnfak ve Vakıf Kültürü’ (OTDB 1, ss. 78, 79; OTDB 2, ss. 30-31; LTDB 1, ss. 28-30; LTDB 2, ss. 90-94), ‘Kul Hakkı’ (OTDB 2, ss. 111-115; LTDB 1, ss. 55-57), ‘Adalet’ (LTDB 1, ss. 24, 25, 78), ‘Şükür’ (OTDB 2, ss. 15, 16, 109, 111), ‘Kardeşlik, Dostluk ve Arkadaşlık’ (OTDB 2, ss. 106-109; LTDB 1, ss. 26-27) ve ‘Cihad’ (OTDB 1, ss. 76-78; LTDB 2, ss. 113-119) konularının, birden çok kez öğretime konu edildiği anlaşılmaktadır.

Müstakil, aynı başlık ve benzer içerikle aynı kitap içerisinde tekrar edilen konulara örnek olarak ‘Adalet’ konusu verilebilir. Buna göre ortaöğretim TDB 1 kitabında benzer başlıklarla iki defa tekrar eden konu, ilkin kitabın birinci ünitesinde 2.3 alt başlığında ‘Hak ve Adaleti Gözetme’ adıyla (LTDB 1, ss. 4-25) ve yine aynı kitabın üçüncü ünitesinde 2.3 alt başlığında ‘Adaletin Gözetilmesi’ adıyla öğretime konu edilmiştir; (LTDB 1, s. 78 vd.). Farklı kitaplar içerisinde ancak yine aynı başlık ve benzer içerikle tekrar edilen konulara örnek olarak da ‘Kul Hakkı’ konusu verilebilir. Buna göre ‘Kul Hakkı’ konusu, OTDB 2 kitabının dördüncü ünitesinde dördüncü başlık olarak ‘Kul Hakkını Gözetmek’ adıyla öğretime konu edilirken (OTDB 2, ss. 111-115), LTDB 1 kitabının ikinci ünitesinde beşinci başlık olarak ‘Kul Hakkı’ adıyla öğretime tekrar konu edilmiştir (LTDB 1, ss. 55-57).

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte öğretime konu edilen konuların birçoğunun, insan hayatıyla ilişkilendirildiği ifade edilebilir. Bu hususun en açık örneklerinden biri inanç, ibadet, hukuk, sosyal hayat ve ahlakla ilişkili birçok konunun bireysel ve toplumsal hayattaki karşılığının öğretime konu edilmesidir. Ancak bütün bu ilişkiler kurulurken içerikte, günümüz/güncel konu ve problem örneklerine sınırlı oranda yer verildiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle içeriğin güncel/günümüz konularını ve problemlerini öğretime konu etmede yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Nihayet sözlük ve kaynakça bölümleri hariç, toplamda 480 sayfalık içerikte günümüzle doğrudan ilişkilendirilebilen dokuz kısa metine yer verildiği anlaşılmaktadır (OTDB 1, ss. 83, 113, 114; LTDB 1, ss. 15, 40, 56, 58, 66, 77).

Diğer taraftan içeriğe yönelik analizde gençlik, öğrenci ve okul yaşamıyla ilişkilendirilebilecek 8 ifade tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 13, 83, 112; OTDB 2, s. 48; LTDB 1, ss. 33, 35; LTDB 2, ss. 93, 94). Söz konusu bu ifade gruplarının yanı sıra içeriğin bazı etkinlik kutularına konu edilen ve yine öğrenci, gençlik ve okul yaşamında dini hassasiyetlerin de dikkate alınması gerektiğine işaret eden 5 ifade tespit edilmiştir (OTDB 1, s. 70; OTDB 2, ss. 44, 50, 113; LTDB 1, s. 18). Bu çerçevede, Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin, öğrenci yaşamı ve problemleriyle ilgili konuları öğretime konu etmesi bakımından çok yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

1.3. İçeriğin Marifet, Tasdik ve Amel Yönelimi²

Günümüz eğitim anlayışlarında öğrencilerin bütün yönleriyle, yani bilişsel, duyuşsal ve devinişsel açıdan gelişiminin sağlanması hedeflenmektedir. Aynı şekilde din eğitiminin temel işlevi de bireylerin bilgi, duygu ve davranış alanlarına dair belirlenen hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlamaktır (Akyürek, 2017, s. 14). Ancak eğitimin bir süreç içerisinde gerçekleştiği ve söz konusu eğitimin din ile ilgili olduğu dikkate alındığında, bireylerin öğretime konu edilen dini bilgileri okul ortamında öğrenmeleri durumunda bile, bu bilgileri duygu ve davranışa dönüştürme sürecinin kişiden kişiye ve tercihe göre değişebileceği bir gerçektir. Bu bağlamda da dinin öğretime konu edildiği bir zeminde sürecin ve bu süreç içerisinde öğretime konu edilen içeriğin hem bilgi açısından yeterli nitelikte hem de duygu ve davranışı teşvik edici bir anlayışla yapılandırılması gerektiği ifade edilebilir. Nihayet İslami eğitimin tariflerinden biri de kişiye hayatında takip edeceği yolu nazari olarak ortaya koymak, hayatına uygulamasını sağlamak ve nasıl hareket edeceğini göstermek şeklindedir (Bayraklı, 2015, s. 105). Bu itibarla din eğitiminde bilgi, duygu ve davranış eğitiminin birlikte ve bütüncül bir şekilde yapılandırılması, sadece eğitim anlayışının değil din anlayışının da bir gereğidir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte ortaya konulan dini yorumun, öğrencileri dini inanç ve değerleri tasdik etmeye ve öğrencilerin bu değerleri amelleriyle ortaya koymaya yönelik ciddi bir teşvik çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda içerikte hem eğitim hem de din anlayışının gerektirdiği tasdik ve amel boyutları, marifet boyutu da ihmal edilmeden öğretime konu edilmiştir. Bu çerçevede içerikte, dine konu olan marifet, tasdik, amel ve hatta ikrar boyutlarının üçünü veya en az ikisini (OTDB 1, ss. 10, 11, 25, 39, 40, 76; OTDB 2, ss. 12, 26, 76, 105, 110; LTDB 1, ss. 33, 95; LTDB 2, ss. 11, 12, 19, 27, 89), sadece tasdik boyutunu (OTDB 1, s. 57), sadece amel boyutunu (OTDB 1, ss. 10, 21, 22, 70, 75; OTDB 2, ss. 24, 25, 100; LTDB 1, ss. 23, 26, 31, 34, 40, 49, 56, 87, 88, 92, 96; LTDB 2, ss. 26, 82, 113) vurgulayan ifadeler tespit edilmiştir. Söz konusu ifade örneklerinden hareketle ders içeriğinin, dine konu olan marifet, tasdik ve amel boyutlarının her üçünü de öğretime konu ettiği ifade edilebilir.

Derse ait içerikte ayrıca, dinin tasdik ve amel boyutlarına teşvik edici bir dil olarak, birinci şahıs kipli yüklemle kurulan cümle ve ifadeler de tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 12, 21, 24, 57, 80, 86, 88, 90, 96; OTDB 2, ss. 12, 74, 75, 82, 100; LTDB 1, ss. 16, 64, 99, 103; LTDB 2, ss. 93, 108). Nihayet içerikte, formları bakımından dini inanç ve değerleri sahiplenmeye ve amele dönüştürmeye yönelik olarak, gereklilik ve teşvik barındıran çok sayıda ifade

---

2 Eğitim anlayışlarının bir gereği olarak öğretime konu edilen bilgi/bilişsel, duygu/duyuşsal ve davranış/devinişsel/psiko-motor alanlarının, dini literatürde kullanılan ve dinin marifet, tasdik ve amel boyutlarıyla benzer bir sınıflandırmaya sahip oldukları ifade edilebilir. Bu itibarla da bölüm başlığında kullanıldığı şekliyle bu çalışmada, eğitime konu olan bilgi, duygu ve davranış kavramları yerine dine konu olan marifet, tasdik ve amel kavramlarının kullanımı tercih edilmiştir.

tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 28, 61, 75, 77, 78, 79, 83, 90, 98, 103, 108, 119, 121, 123; OTDB 2, ss. 43, 48, 49, 61, 64, 92, 93, 95, 102, 106, 110, 114, 116, 117, 119; LTDB 1, ss. 27, 32, 36, 55, 57, 61, 101, 102, 103; LTDB 2, ss. 51, 60, 83, 92, 94, 86). Söz konusu bu ifade örneklerinden hareketle, Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte ortaya konulan dini yorumun, öğrencileri dini inanç ve değerleri tasdik etmeye ve öğrencilerin bu değerleri amelleriyle ortaya koymalarına yönelik ciddi bir teşvik çabası içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda içeriğe ait dini yorumun hem eğitim hem de din anlayışının gerektirdiği, ancak günümüze kadarki din eğitimi anlayışlarında ihmal edildiği anlaşılan tasdik ve amel boyutlarını, marifet boyutunu da ihmal etmeden öğretime konu ettiği ifade edilebilir.

1.4. İçeriğin Şekil ve Mana Yönelimi

Dini yorumun şekil ve mana yöneliminden kastedilen, içerikte öğretime konu edilen hususlardan olan temel ibadetlerin anlatımında şekil ve mana dengesidir. Diğer bir ifadeyle şekil açısından ibadetlerin yapılış tarzı, erkânı, ibadetlerde ortaya konulan ritüeller, ibadetlerin farz, vacip ve sünnetleri, ibadetlerin geçerli olma şartları gibi hususlar ile mana açısından ibadetlerin yapılış amacı, hedefi, kazanımları veya ibadetlerde ortaya konan ritüellerin insanın anlam dünyasındaki karşılıkları gibi hususları içermektedir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin genel anlamda bir şekil ve mana dengesi ortaya koyduğu, her iki alanı da dikkate aldığı ifade edilebilir. Bu tespite örnek olabilecek bir husus, iki farklı yerde öğretime konu edilen ‘İbadetlerin kabul Şartları’ başlığıdır (OTDB 1, ss. 43-48; LTDB 2, ss. 40-43). Bu başlıkta, ilkin “İbadetlerin kabulü için yerine getirilmesi gereken birtakım şartlar vardır. Bu şartlar Yüce Allah ve Peygamberimiz tarafından kesin olarak ortaya konmuş, ibadetlerin şekli, sayısı ve zamanı belirlenmiştir. İbadetler Allah (c.c.) ve Resulü tarafından nasıl tarif edildiyse o şekilde yapılmalıdır. İbadetlerin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili başvuru kaynağımız Kur’an ve sünnettir. Dolayısıyla insanlar kendilerine göre yeni ibadetler ortaya koyamaz, ibadetlerin şekil ve şartlarında değişiklik yapamazlar” ifadesine yer verilmiştir (OTDB 1, s. 43). İbadetlerde şeklin önemini ön plana çıkaran bu ifadelerin hemen arkasından ise ibadetlerin geçerli olabilmesi için üç temel ilkenin yerine getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunlar; niyet, samimiyet ve sünnete uygunluktur. Bu hususlardan ilk ikisinin ibadetlerde mananın önemini, sünnete uygunluk ilkesinin ise ibadetlerde şeklin ve peygamber örneğliğinin önemini ön plana çıkardığı ifade edilebilir. İlgili başlık altında, ibadetlerle ilgili her iki hususa da vurgu yapılmıştır.

Derse ait içerikte namaz, oruç, zekât, hac, kurban, sadaka ve Kur’an okumak gibi temel ibadetlerin öğretime konu edildiği, bu çerçevede şekil ve mana dengesi gözeterek, her iki alanın da öğretime konu ettiği anlaşılmaktadır.

1.5. İçeriğin Kaynak Dağılımı

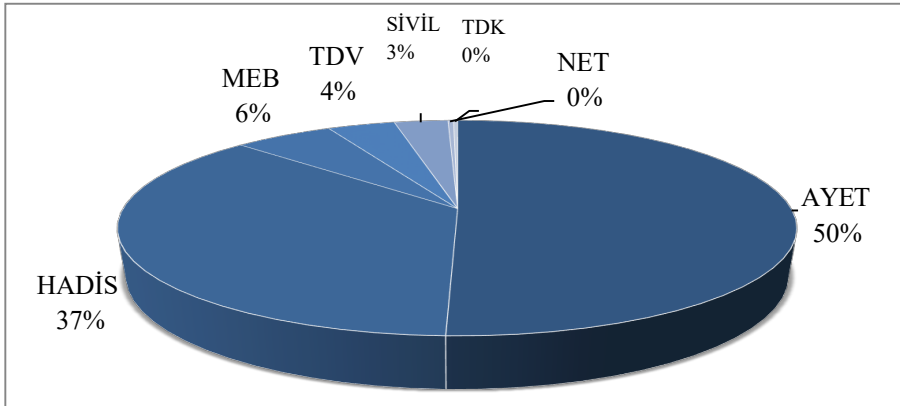
Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte atıf yapılan kaynakların tespit edildiği bu bölümde, kitapların kaynakça bölümlerinden çok kitap içeriklerinde verilen referans ve dipnotlar dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ünitelerin değerlendirme alanları ile sözlük ve kaynakça bölümleri haricinde, görsel ve etkinlik kutuları dâhil içeriğin tamamı analiz edilmiştir. İçerikte atıf yapılan kaynakların Kur'an-ı Kerim ayetleri, hadisler, Milli Eğitim Bakanlığı'na ait eserler, Türkiye Diyanet İşleri Vakfı'na ait eserler, Türk Dil Kurumu, bireysel şahıslara ait eserler ve internet kaynaklarından teşekkül ettiği anlaşılmış, bu itibarla söz konusu kaynaklar birer kategori olarak nitelenmiş ve içeriğin kaynak dağılımı bu kategorilere göre tespit edilmiştir. Söz konusu kategoriler çerçevesinde yapılan analizde, ayet grupları tek değer olarak hesaplanmıştır. Ayrıca hesaplamada ayet ve hadislerle ilgili, metin içi tam referans veya sadece dipnotta atıflı referans ayırımı yapılmaksızın konu ile ilgili yapılan bütün atıflar, ayrı birer değer olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda belirtilen ölçüler çerçevesinde Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin kaynak dağılımı, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Temel Dini Bilgiler Dersine Ait Bütün İçeriğinde Referans Gösterilen Kaynaklar

KİTAP	AYET	HADİS	MEB	TDV	SİVİL	TDK	NET
O. TDB 1	180	124	18	8	20	2	-
O. TDB 2	135	110	25	24	6	1	2
L. TDB 1	165	131	15	2	7	-	2
L. TDB 2	169	105	14	15	6	-	-
TOPLAM	649	470	72	49	39	3	4

Şekil 2: Temel Dini Bilgiler Dersine Ait Bütün İçeriğin Kaynak Dağılımı

Tablo 1’e ait veriler ve Grafik 2’ye ait yüzdelik dağılımları dikkate alındığında, Temel Dini Bilgiler dersine ait genel içerikte en çok atıf yapılan kaynağın % 50’lik oranla Kur’an-ı Kerim olduğu anlaşılmaktadır. En çok atıf yapılan ikinci kaynak ise % 37’lik oranla hadislerdir. Bunları sırasıyla MEB kaynakları, TDV kaynakları, sivil kaynaklar, internet kaynakları ve TDK kaynakları takip etmektedir. Bu analizlerden hareketle, Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğın Kur’an-ı Kerim ve hadis merkezli bir anlayışla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim her iki kaynağın atıf oranı toplamı % 87’dir.

Ancak ayet ve hadislerin atıf oranı bağlamında LTDB 1 kitabına ait içeriğın, diğer kitaplara oranla en çok atıf yapan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca LTDB 1 kitabına ait içerikte, TDV kaynaklarının diğer kitap içeriklerine oranla zayıf kaldığı ve MEB kaynaklarının ön plana çıkarıldığı da anlaşılmaktadır. Söz konusu kitaba ait içeriğın İslam’ın sosyal, ekonomik, hukuki ve ahlaki hayata dair konuları işlediği hesaba katıldığında, esasında MEB kaynaklarıyla birlikte TDV kaynaklarının da işe koşulabileceği ifade edilebilir. Ancak TDV kaynaklarına diğer kitaplarda dengeli seyreden bir atıf dağılımı bulunmasına rağmen LTDB 1 kitabında TDV kaynaklarına neredeyse atıf yapılmamıştır. Diğer taraftan, sivil kaynaklara ve internet kaynaklarına yapılan atıf oranının da çok zayıf kaldığı hatta sivil kaynak atıflarının dipnotlarda hiç yer almadığı tespit edilmiştir.

2. Dini Yorumun Temel Felsefesi, Referansları ve Yönelimleri: Bir Dünya Görüşü Olarak İslam

İnsan hayatının her yönüne taalluk eden ilkelerin oluşturduğu bir bütün olarak tarif edilen dünya görüşü kavramı (Açıkgenç, 2016, s. 172), insanın ‘var’ olan hakkındaki tasavvurları, olan bitene ilişkin değerlendirmeleri ve alması öngörülen durumların bütününe içine alacak şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu geniş çerçevesiyle dünya görüşü, bir yönüyle insanın içerisinde bulunduğu zihinsel ortama ve dolayısıyla tasavvurların ifadesi olan kavramlara (Öner, 1999, ss. 52-54), bir yönüyle ortak düşünce, mitos ve değer yargıları toplamına (Ülgener, 1983, s. 98), bir yönüyle de mevcut durumun nasıl olması gerektiğine dair ideallere, dolayısıyla dünya görüşünün birey ve toplumu inşacı yönüne işaret etmektedir (Şeriati, 2011, s. 88). Bütün bu bağlamlarıyla dünya görüşünün, temel önermeleri bakımından tutarlı ve kapsamlı bir bütünlük arz eden ama aynı zamanda ve genellikle içerik açısından karmaşık bir yapı olduğu ifade edilebilir. Bu itibarla herhangi bir dünya görüşü bilgisinin analizi, birçok felsefi ve bilimsel disiplinin dikkate alınmasını; içeriğın felsefi, psikolojik, sosyolojik ve/veya antropolojik yönden incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan herhangi bir dünya görüşünü inşa eden ve tarihsel gelişim içerisinde şekillendiren başlıca unsurun bir tür ‘bilgi’ olduğu ifade edilebilir. Nihayet belirli bir dünya görüşünün geçerliğini koruması veya yitirmesi de bu bilginin benimsenmesi ve aktarılmasıyla ilişkilidir.

İslam dinine ait bilgilerin benimsenmesini ve yetişmekte olan nesillere aktarılmasını amaçlayan Temel Dini Bilgiler dersine ait dini yorumun, belli bir İslami dünya görüşü ortaya

koyduğu anlaşılmaktadır. İçerikte sunulan dini yorumun ortaya koyduğu İslami dünya görüşünü somutlaştırmak üzere konu, dini yorumun epistemolojik, ontolojik, eskatolojik, sosyolojik ve çoğulcu yönelimler açısından ele alınmıştır. Bu çerçevede; ‘Epistemolojik Yönelimler’ dini yorum açısından aklın, vahyin, sünnetin ve geleneğin bilgi değerini, ‘Ontolojik Yönelimler’ dini yorumun Allah, evren ve insan anlayışı ile bunların birbiriyle ilişkisini, ‘Eskatolojik Yönelimler’ dini yorumun dünya ve Ahiret yönelimini, ‘Sosyolojik Yönelimler’ dini yorumun bireysel ve toplumsal yönelimini, ‘Çoğulcu Yönelimler’ dini yorumun İslam dini bağlamında itikâdi ve fihhi mezhep yönelimi ile diğer dinlere bakış açısını ifade etmektedir.

2.1. Epistemolojik Yönelimler

2.1.1. Aklın Değeri

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yoruma göre akıl, insanın bilgi kaynaklarından birisidir. Nitekim içerikte, insanın iki temel özelliği olarak akıl ve iradeye vurgu yapılmaktadır (OTDB 1, s. 23; LTDB 1, ss. 40, 78).

İnsanın akıl ve irade sahibi olduğunu vurgulayan ifadelerle birlikte içerikte, insanın bu yetilerinin kendisini varlıklar içerisinde ayrıcalıklı bir konuma taşıdığı, iradesini kullanma konusunda özgür olduğu ancak bu özgürlüğün ve ayrıcalığın kendisine bir sorumluluk yüklediğini vurgulayan ifadeler de tespit edilmiştir (LTDB 1, ss. 31, 40, 48, 94; LTDB 2, ss. 22, 33, 38).

İnsanın sahip olduğu akıl ve özgür iradenin, kendisine bir sorumluluk yüklediğine dair vurgularla birlikte, içerikte sunulan dini yoruma göre insanın söz konusu sorumluluğu, en temelde ve nihayetinde yaratılış amacını fark etmesi ve buna göre hareket etmesidir (OTDB 1, ss. 23, 40; LTDB 1, ss. 102-103).

Yukarıda aktarılan ifade örneklerinden hareketle, içerikte sunulan dini yorumun; insanın sahip olduğu temel yetiler olan akıl ve özgür iradeyi esasında birer bilgi kaynağı olarak kabul ettiğini ve bu yetilerle elde edilecek ilk bilginin de yaratıcı olarak Allah’a dair bilgiler olduğunu, dolayısıyla insanın yaratılış amacına uygun davranması gerektiğini vurguladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu vurgularla birlikte insanın sahip olduğu özgür iradenin potansiyel bir risk barındırdığı da vurgulanmıştır. Söz konusu risk, insanın akıl ve iradesini doğru kullanmamasından kaynaklanan ve insanı sınırsız arzu ve isteklerinin esiri durumuna düşmesi, dolayısıyla yaratılış amacının dışında hareket etmesidir (OTDB 1, s. 81; LTDB 1, ss. 32, 40). İçerikte sunulan dini yoruma göre insan, söz konusu riski ancak vahiy bilgisine sahip olmakla aşabilir.

2.1.2. Kur’an ve Sünnetin Değeri

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun İslami dünya görüşüne göre ‘Vahiy’, insanın en temel bilgi kaynağıdır. Nihayet yukarıda aktarılan ve bilgi kaynağı olarak

nitelendiği anlaşılan akıl ve iradeye rağmen insanın özgürlük alanı, onun muhtemel hatalar yapmasına sebep olabilmektedir. Bu itibarla dini yoruma göre insanın hem bu dünyada hem de öte dünyada mutluluğunu sağlayacak bilgiler ihtiva eden vahiyle desteklenmesi gerekir. Hatta dini yoruma göre vahiy bilgisi, insan aklına ve bu aklın elde edeceği bilgilere rehberlik etmesi yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede içerikte şu ifadeye yer verilmiştir: “Vahiy yani Allah’tan (c.c.) gelen bilgi ve mesajlar aklımıza rehberlik eder” (OTDB 1, s. 21).

Dini yorumun, vahyi bir bilgi kaynağı olarak nitelemesine yönelik içerikte sayısız konu ve ifade örneğine yer verilmiştir. İçerikte öğretime konu edilen hemen her husus, konu ve kavramla ilgili Kur’an-ı Kerim’den ayetlere mutlaka yer verildiği ve ilgili konularla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. İçeriğin bu tarzda inşa edilmesi, dini yorumun vahyi bir bilgi kaynağı olarak kabul ettiğinin ilk ve en somut örneği olarak nitelenebilir. İçerikte, bir bilgi kaynağı olarak vahyi, yani Kur’an-ı Kerim’i ve değerini vurgulayan ifadeler de tespit edilmiştir (OTDB 2, s. 23; LTDB 1, s. 102).

Vahyin bilgi kaynağı olarak temele alındığı vurgusu, farklı konuların işlenişinde de tekrar etmiştir. Örneğin İslam inancının temel kaynaklarının Kur’an ve sünnet olduğu (LTDB 2, s. 12), İslam hukukunun ilk ve temel kaynağının Kur’an-ı Kerim olduğu (LTDB 1, ss. 74, 80) ve İslam ahlakının ilk ve temel kaynağının Kur’an-ı Kerim olduğu ifade edilmiştir (LTDB 1, s. 90). Sonuç olarak içeriğe ait dini yorumun inşa ettiği İslami dünya görüşünde vahiy olarak Kur’an-ı Kerim’in temel bilgi kaynağı olarak nitelendiği anlaşılmaktadır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun İslami dünya görüşüne göre insanın önemli bilgi kaynaklarından biri de Hz. Muhammed’in sünnetidir. Sünnetin bir bilgi kaynağı ve belirleyici olduğu hususunun, Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin birçok yerinde vurgulandığı görülmektedir. Bu bağlamda verilebilecek ilk örnek, ‘İbadetlerin kabul şartları’ konu başlığı altında işlenen ‘Sünnete Uygunluk’ konusudur. Derse ait içeriğin iki farklı yerinde tekrar eden söz konusu alt başlıklarda, ibadetlerin yerine getirilmesinde Hz. Peygamber’in uygulamalarının bağlayıcı olduğu vurgulanmıştır (OTDB 1, ss. 43-48; LTDB 2, ss. 40-43). Derse ait içeriğin, sünnetin bilgi değerine farklı konularda da vurgu yapıldığı tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 16, 47; LTDB 1, s. 92; LTDB 2, s. 15).

Temel Dini Bilgiler ders içeriğinde sünnetin bir bilgi kaynağı olduğu vurgusu yanında Hz. Muhammed’in Müslümanlara örnek bir şahsiyet olduğu hususu da geniş bir şekilde öğretime konu edilmiştir. Hz. Muhammed’in örnekliliği hususunun öğretime konu edildiği ilk alanda, peygamberlerin diğer insanlar gibi insan oldukları ve bunun, onları örnek almayı kolaylaştırdığı vurgulanmış (OTDB 1, s. 21), Hz. Peygamber’in şahsında O’nun insani yönüne vurgu yapan sadece bir ifadeye yer verilmiştir (OTDB 1, s. 19).

Derse ait içerikte, Hz. Peygamber’in örnekliliği konusunda sadece bir ifadeyle dikkat çekilen diğer önemli bir husus, sünneti dikkate almayan dini anlayış ve yaklaşımların eleştiri konusu edilmesidir. Bu bağlamda “Sünnete uymak ve Peygamber Efendimizi (s.a.v.) örnek

almak konusunda unutmamamız gereken bir nokta vardır: Bizler sünnete uymakla ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatını öğrenmekle yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlar ve yaşarız. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) hem Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde yaşamış hem de en güzel şekilde açıklamıştır. Bu sebeple sünneti dikkate almayan yaklaşımlar ve dinî yorumlama biçimleri, İslam âlimleri tarafından doğru bulunmamıştır" ifadesine yer verilmiştir (LTDB 2, s. 16).

Hz. Muhammed'in örneği hususuna içeriğin aynı çerçeveye sahip iki farklı başlığında vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre OTDB 2 ders kitabının birinci ünitesinde 'Peygamberimize Karşı Ahlaki Sorumluluklarımız' başlığı altında 'Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Örnek Almak ve Sünnetine Uymak' alt başlığı (ss. 20-21) ve LTDB 1 ders kitabının dördüncü ünitesinde 'Peygamberimize Karşı Vazifelerimiz' başlığı altında 'Peygamberimizin sünnetine uymak ve her konuda onu örnek almak' alt başlığı (ss. 101-102) verilerek Hz. Muhammed'in örneği hususu geniş bir şekilde öğretime konu edilmiştir.

Yukarıda aktarılan başlıkların dışında, içerikte Hz. Peygamber'in örneğini dolaylı da olsa vurgulayan iki başlığa daha yer verildiği tespit edilmiştir. Bu başlıkların biri OTDB 1 kitabının dördüncü ünitesinde 'Peygamberimizden (s.a.v.) Nezaket Örnekleri' adıyla (ss. 104-109), diğeri de LTDB 2 kitabının ikinci ünitesinde 'Hz. Peygamberin İbadet Hayatı' adıyla yer almıştır (ss. 47-50). Her iki başlıkta da Hz. Peygamber'in örneğini vurgulayan birçok husus ve ifadeye yer verildiği anlaşılmaktadır.

İçeriğe yönelik analizden, Hz. Peygamber'in örneğinin vurgulandığı alanların, konu başlıklarıyla sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda içerikte konuyla ilgili birçok ifade tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 16, 21, 47, 88, 99; OTDB 2, ss. 15, 18, 20, 21, 104; LTDB 1, ss. 101-102; LTDB 2, ss. 14-15). Söz konusu ifadelerden hareketle, içerikte sunulan dini yorumun, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir insan, bir peygamber, bir önder ve bir rehber olarak bütün Müslümanlara örnek bir şahsiyet olduğunu vurguladığı anlaşılmaktadır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte, Hz. Peygamber'in sadece örneğini vurgulayan ifadelerin yanında, O'nun örneğini ve bu örneğin müşahhas/canlı örneklerini belli bağlamlarla öğretime konu eden ifade örnekleri de tespit edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber (sav), Yüce Allah'ı tanıma ve O'na kulluk konusunda (OTDB 1, ss. 19, 40), nezaket, hayâ ve yumuşak huyluluk gibi İslam ahlakı alanda (OTDB 1, ss. 98, 100, 105-109, 123; OTDB 2, ss. 101-102), Müslümanların Kur'an-ı Kerim ile ilişkilerinde (OTDB 2, s. 24; LTDB 1, ss. 87, 90, 92, 93, 103; LTDB 2, s. 77), ibadetlerin yerine getirilmesinde gösterilmesi gereken hassasiyet ve hususlarda (LTDB 2, s. 47) ve bu hususlar çerçevesinde temizlik ve abdest konusunda (OTDB 2, ss. 46, 56, 57), Allah'a dua etme konusunda (OTDB 2, s. 91), namaz konusunda (OTDB 1, ss. 73, 74, 75; OTDB 2, ss. 73, 110; LTDB 2, ss. 14, 48, 52, 59, 64), oruç konusunda (LTDB 2, ss. 49, 50, 80), yardımlaşma, dayanışma, cömertlik ve infak konularında (LTDB 1, ss. 29, 52, 87; LTDB 2, s. 50), iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma konusunda (OTDB 1, ss. 77; LTDB 2, s. 116), insanlara muamelelerde hak ve adaleti

gözetme konusunda (LTDB 1, s. 24), insanların dışındaki diğer canlılarla ilişkiler konusunda (OTDB 2, s. 114) örnek bir şahsiyettir ve bu örnekliliği bizzat yaşayarak göstermiştir.

İçerikte sunulan dini yoruma göre Hz. Peygamber’in Kur’an-ı Kerim’i anlama, ahlak ve ibadetler başta olmak üzere her konuda Müslümanlara örnek bir şahsiyet olarak nitelendiği anlaşılmaktadır. Nihayet Hz. Peygamber’in konu bağlamalı örnekliliğini ortaya koyan ifadelerle birlikte, içerikte Hz. Peygamber’in hayatının her yönüyle örnek olduğu hususu, bütün peygamberler üzerinden ayrıca şöyle ifade edilmiştir: “Peygamberler, Yüce Allah’ın mesajlarını insanlara olduğu gibi tebliğ etmekle, yaşantılarıyla insanlara örnek olmakla da görevlidirler. Bu nedenle peygamberlerin hayatlarının her yönü insanlar için bir örnektir... Sevgili Peygamberimiz de...” (LTDB 2, s. 47).

Hz. Peygamber’in yaşantısından örneklerin çokça yer verildiği anlaşılan içerikte, bu örneklerden hareketle, dini yorumun İslami dünya görüşü çerçevesinde Hz. Peygamber’in, Allah’tan aldığı vahiyleri sadece insanlara aktarmakla görevli bir ‘postacı’ olarak nitelenmediği, aksine O’nun insanlara tebliğ ettiği vahiy bilgisine göre bir yaşam sürdürdüğünün öğretime konu edildiği ifade edilebilir. Derse ait içerikte konuyla ilgili bu kadar çok ifadenin yer bulması, içerikte sunulan dini yorumun, bir bilgi kaynağı olarak ‘sünnet’ hususunu ciddi anlamda önemsemiği ve ön plana çıkardığı şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim Allah kelamı ve vahiy olarak Kur’an-ı Kerim’in temel bilgi kaynağı olduğu yönündeki vurgu ve ifadelerle kıyasla derse ait içerikte, sünnetin değeri ile ilgili çok daha fazla vurgu ve ifadeye yer verildiği anlaşılmaktadır. Ders içeriğine yönelik analizlerden elde edilen bu sonucu, sünnete yer vermediği ifade edilen birtakım modern dini yorum ve anlayışlara, içerikte yer bulan dini yorumun bir cevabı, reddiyesi ve duruşu olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim içerikte, sünnetin değeri, bağlayıcılığına ve örnekliliğine geniş bir şekilde yer vermek suretiyle İslam’ın ikinci önemli bilgi kaynağı olan sünnete güçlü bir vurgu yapmıştır.

Diğer yandan sünnetin örnekliliğine yönelik içerikte yer verilen ifadelerden hareketle, söz konusu örnekliliğin daha ziyade ahlaki prensipler, ibadetler, âdâb-ı muâşeret vb. alanlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle içeriğin ilgili alanlarında peygamber örnekliliğini teşkil eden ifadelerde, her ne kadar Hz. Peygamber’in hayatın bütün alanlarında örnek olduğu ifade edilmişse de örnekliliğinin bazı alanlarla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Örneğin içerikte Hz. Peygamber’in komşuluk ilişkileri, gençlerle ve çocuklarla iletişimi, ticari hayatı ve ahlakı, savaş ahlakı, eş ve babalık yönleri gibi birçok konuda örnekliliğini veya yaşam kesitini ortaya koyan herhangi bir ifade tespit edilememiştir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte müstakil ifadelerle ayrı ayrı vahiy ve sünnetin temel bilgi kaynakları olarak nitelendiği, ayrıca sünnetin vahye kıyasla ön plana çıktığı hususlar tespit edilmiştir. Bununla birlikte derse ait içerikte, birer bilgi kaynağı olarak Kur’an ve sünnetin birlikte kullanılarak vurgulandığı anlaşılmaktadır. Kur’an ve sünnetin temel bilgi

kaynakları olduklarına yönelik ortak vurguların, içerikte öğretime konu edilen hemen her konuda yapıldığı tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 12, 28, 43, 68, 76, 99, 100, 103; OTDB 2, ss. 12, 19, 43; LTDB 1, ss. 16, 24, 75, 77, 87, 90, 91, 99, 100, 105; LTDB 2, ss. 10, 12, 13, 14, 16, 40, 42, 85, 114).

Kur'an ve sünnetin temel bilgi kaynakları olduklarına dair yukarıda aktarılan ve her iki kaynağı birlikte zikreden ifade örneklerinden hareketle, dini yorumun söz konusu kaynakları birlikte ve bir bütün halinde değerlendirdiği ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle içerikte ortaya konulan dini yoruma göre bir dünya görüşü olarak İslam dininin temel kaynakları Kur'an ile sünnettir ve bunlar bir bütün halinde değerlendirilmelidir. İslam düşünce tarihi içerisinde, Kur'an-ı Kerim'in temel bilgi kaynağı olduğu hususunda herhangi bir tartışmanın olmadığı, bununla birlikte sünnetin değeri ile ilgili ise farklı yaklaşımlar olduğu dikkate alındığında, dini yorumun her iki kaynağı birlikte vurgulaması, bir yönüyle söz konusu iki kaynağın bütünlüğüne, bir yönüyle de sünnetin değerine ayrıca bir atf olarak değerlendirilebilir.

2.1.3. Geleneğin Değeri

Temel Dini Bilgiler ders içeriğinde sunulan dini yorumun İslami dünya görüşünü tespitine yönelik analizde, aklın, Kur'an'ın ve sünnetin birer bilgi kaynağı olduğuna dair birçok somut ifade tespit edildiği halde geleneğin bir bilgi kaynağı olduğu yönünde somut bir ifade tespit edilmemiştir. Bununla birlikte içerikte, dini yaşamın şekillenmesinde bir Müslüman için geleneğin de önemli olduğuna ve dikkate alınması gerektiğine yönelik bir konu başlığı ve dolaylı da olsa bazı ifade örnekleri tespit edilmiştir. Örneğin OTDB 1 kitabının dördüncü ünitesinde 'Geleneğimizden Nezaket Örnekleri' başlığı altında aile büyüklerine ve diğer bireyelerine, akrabalara ve misafirlere nasıl davranılması gerektiği, hasta ziyaretinin önemi ve vefat edenlere karşı yerine getirilmesi gereken görevler gibi hususlar, nezaket konusu merkezinde ve gelenek vurgusuyla öğretime konu edilmiştir (ss. 110-115).

Geleneğin, LTDB 1 kitabının İslam ve sosyal hayatı konu edinen birinci ünitesinde, evlilik ve aşamaları ile ilgili olarak dinin yanında geleneğin de etkili ve değerli olduğu, bu itibarla dikkate alınması gerektiği (s. 15), dinin yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik ettiği hususu ile ilgili olarak İslam toplumunda vakıf geleneğinin varlığı (s. 28), ayrıca gönüllü borç verme anlamına gelen karz-ı hasen'in gelenekle birlikte işletildiği (s. 55) vurgulanmıştır. Geleneğin Müslümanlar açısından önemine vurgu yapan yukarıdaki hususların yanında içerikte gelenek, vakıf, medeniyet, ecdâd ve ata gibi kavramların kullanılması suretiyle geleneğe dolaylı vurgu yapan birtakım ifadeler de tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 96, 113; LTDB 1, s. 53; LTDB 2, ss. 93, 94, 118).

Derse ait içerikte tespit edilen alt başlık, konu ve ifade örneklerinden hareketle içerikte sunulan dini yorumun, geleneğin bir bilgi kaynağı seviyesinde olmamakla birlikte önemsendiği ve bir değer olarak nitelendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda geleneğin, bir bilgi kaynağından ziyade Müslümanlar açısından dikkate alınması gereken bir miras olarak

nitelendiği anlaşılmaktadır.

2.2. Ontolojik Yönelimler

Dünya görüşlerini incelemek bir anlamda insanların algılarını incelemek demektir. Nitekim hayata ve varlığa, varlık içerisinde insana, onun soru ve sorunlarına dair bir cevap ve öneri niteliği taşıyan dünya görüşleri, bu yönleriyle doğrudan doğruya insan hayatına ve bu hayata etki eden unsurlara odaklanır. Bu bağlamda dünya görüşlerinin üzerinde en çok durduğu hususlar, varlığın ve hayatın anlamı, insanın nasıl yaşaması gerektiği, insanın edim ve davranışlarında uyması gereken ilke ve hedeflerin niteliği, hayatı düzenleyen ilkelerin meşruiyetini nereden alması gerektiği vb. sorular etrafında şekillenir. Buna göre dünya görüşleri, aşkın bir varlık olarak tanrıyı, müşahede edilebilen bir âlem olarak evreni, hayatın merkezindeki insanı ve nihayet bunların arasındaki ilişkileri tanımlama yönleriyle temayüz ederler. Böylece bu kavramlar, onları tanımlayan dünya görüşlerinin her birine göre farklı anlamlar kazanır. Diğer bir ifadeyle insanı, sorunlarını ve geleceğini merkeze alarak görüş ve öneri beyan eden dünya görüşlerinin tamamı, esas itibariyle yukarıda ifadesini bulan tanrı, evren ve insan anlayışları ile bunların birbirleriyle ilişkileri üzerinden kendilerini inşa eder. Buna olgusal, felsefi veya dini dünya görüşleri yanında bütün ideolojiler de dâhildir. Bu çerçevede derse ait içerikte sunulan dini yorumun dünya görüşüne temel teşkil eden Allah, evren ve insan anlayışı ile bunların birbiriyle ilişkisinin analiz ve tespiti bu bölümün temel konusudur.

2.2.1. Allah Anlayışı

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte yer bulan dini yorumun belirli bir ‘Allah’ anlayışını, özellikle OTDB 1 ve 2 ders kitaplarının ünitelerinde öğretime konu edilen ‘Esmâu’l-Hüsna’ başlıklarında ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Temel Dini Bilgiler dersinin lise kitaplarında yer almayan Esmâu’l-Hüsna konusu, ortaokul kitaplarında ve her ünitenin son alt başlığında öğretime konu edilmiştir. Bu çerçevede ünitelerde; Allah, el-Vâhid, el-Ehad, el-Mü’min, es-Samed, er-Rakîb, el-Vedûd, el-Bâsıt, el-Muhsin, el-Mâni’, el-Halîm, el-Latif, er-Refik, el-Azîz, er-Rahmân, es-Selâm, el-Kerîm, el-Kuddûs, et-Tevvâb, er-Rab, el-Mucîb, el-Ğafûr, el-Câmi’, el-‘Afuv, eş-Şekûr ve er-Raûf isimlerine yer verilmiştir. Öğretime konu edilen 26 ismin tercihinde ise ilgili ünite konularının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Ortaokul ders kitaplarının ünitelerinde sekiz ayrı alt başlığa konu olan ‘Esmâu’l-Hüsna’ vasıtasıyla varlık âleminin yüce yaratıcısı olarak Allah hakkında birçok bilgiye yer verilmektedir (OTDB 1, ss. 29, 30, 31, 32, 60, 61, 87, 89, 116, 118, 119, 120; OTDB 2, ss. 33, 35, 36, 61, 62, 91, 93, 94, 95, 115, 117, 118). Buna göre Allah, kendisinden başka ilah olmayan, tek, her şeyin yaratıcısı ve sahibi, sonsuz ilim ve güç sahibi, eksikliklerden münezze, karşılık beklemezsizin rızık ve esenlik veren, gözetip koruyan, emniyete kavuşturan, hayatı, ölümü yaratan ve tekrar diriltecek olan, yarattığını sevgi ve merhamet üzere ölçülü, iyi, güzel ve sağlam yaratan, doğru sözlü, temiz, insanı korku ve endişeden emin kılan, hesaba çekecek olan, şükredenleri bağışlayan, tüm varlığın Rabbi, terbiyecisi

vb. birçok özelliğe sahiptir.

Yukarıda ifadesini bulan söz konusu başlıkların dışında, değişik konu başlıkları içerisinde de öğretime konu edildiği anlaşılan 'Allah' anlayışı, dini yorumla göre insan hayatının hem dünya hem de ahiret hayatının merkezi konusudur. Dini yorumla göre Allah, her şeyiyle varlığın yaratıcısı, bütün canlıların rızkını veren, sonsuz güç ve kudret sahibidir (OTDB 1, s. 26). Aynı şekilde O, yarattığı varlık âleminin işleyiş yasalarını belirleyen ve idare eden, diğer bir ifadeyle kanun koyucu olandır (OTDB 1, s. 23).

Temel Dini Bilgiler dersinde yer bulan dini yorumun dünya görüşünde Allah'ın insan hayatı bakımından merkezî bir yere sahip, insanla birlikte bütün varlık âlemini yaratan, yerleştirdiği işleyiş yasalarıyla varlığı sevk ve idare eden ve nihayet insanın hizmetine sunarak insana olan sevgi ve merhametini ortaya koyan yüce bir Yaratıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu yönleriyle Allah'ı tanıtmaya çalışan dini yorumun, faal/aktif bir Allah anlayışı sergilediği ifade edilebilir.

2.2.2. Evren Anlayışı

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun evren anlayışını doğrudan konu eden sınırlı sayıda ifade tespit edilebilmiştir. Söz konusu ifadeler şunlardır: "Kâinat birbirine benzeyen ve benzemeyen, birçok unsurun oluşturduğu nesnelere meydana gelmektedir" (OTDB 2, s. 95, 96), "Kâinat, Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini kanıtlayan bir eserdir. Müminler bu esere baktıkça onu yaratanın varlığını ve birliğini hissederler" (OTDB 1, s. 18).

Kâinatın birçok nesneden meydana geldiğini ve Allah'ın varlık ve birliğini kanıtlayan bir eser olduğunu ifade eden yukarıdaki örneklerin yanında içerikte, Allah-evren ve insan-evren ilişkisine konu olan başka ifadeler de tespit edilmiştir. Söz konusu bu ifadeler, araştırmanın ilgili başlıklarında yer verilmiştir.

2.2.3. İnsan Anlayışı

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun belirgin bir insan anlayışı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 'Aklın Değeri' başlığında da ifade edildiği üzere insan akıl ve irade sahibi, bu yetilerini kullanma konusunda özgür ve aynı zamanda sorumlu bir varlıktır (s. 9). Bununla birlikte içerikte, dini yorumun insan anlayışıyla ilgili olarak insanın, Allah'ın yarattığı ahenkli âlemin bir parçası olduğu ve Allah'a kulluk için yaratıldığı (OTDB 2, s. 100), insan neslinin Hz Âdem ve Hz Havva'nın zürriyetinden türediği ve devam ettiği (LTDB 1, s. 13), insanın günahsız, tertemiz bir şekilde dünyaya geldiği (OTDB 2, s. 63), insanın kendisine irade verildiği ve bu iradeyi kullanma konusunda sorumluluk taşıyan bir varlık olduğu (LTDB 2, s. 38) ve insanın ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarıyla iletişim halinde olması gereken sosyal bir varlık olduğu gibi vurguları yaptığı tespit edilmiştir (OTDB 2, s. 106).

2.2.4. Allah, Evren ve İnsan İlişkileri

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte yer bulan dini yorumun dünya görüşüne göre anlam kazanan ve yukarıda aktarılan Allah, evren ve insan anlayışı ile birlikte içerikte, bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin de öğretime konu edildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Allah ile evrenin, Allah ile insanın ve insan ile evrenin karşılıklı ilişkilerini belirgin hale getiren ifadeler tespit edilmiştir.

Allah ile evren arasındaki karşılıklı ilişkiyle ilgili olarak içerikte, Allah’tan evrene doğru bir ilişki olarak Allah’ın evreni yaratmasını, düzene koymasını ve belirli bir işleyiş yasasıyla donattığını ortaya koyan (OTDB 1, s. 38; OTDB 2, ss. 95, 96, 100; LTDB 1, s. 76); evrenden Allah’a doğru bir hareket olarak da evrenin kulluk ve ibadetle Allah’a itaat ettiğini ortaya koyan ifadelere yer verilmiştir (OTDB 1, s. 38; OTDB 2, s. 100).

Dini yorumun Allah ile insanın karşılıklı ilişkisi ile ilgili olarak, Allah’ın insanı akıllı bir varlık olarak ve dahi kulluk için yaratmasına, evreni ve içindekileri insanın hizmetine vermesine (LTDB 1, s. 94); insandan Allah’a doğru bir yönelim olarak da insanın yaratılış amacına uygun hareket etmesi, diğer bir ifadeyle kulluğunu yerine getirmesi gerektiğine vurgu yapan ifadelere yer verilmiştir (OTDB 1, ss. 39, 40, 42). Dini yorumun insan ile evren arasındaki ilişki bağlamında ise, evrenin insan için yaratıldığı (LTDB 2, s. 38), insanın da kendisi için yaratılan bu evrene değer vermesi, onu koruması, güzelleştirmesi ve kendisiyle kulluk noktasında bir uyum içerisinde yaşaması gerektiğine yönelik vurgular tespit edilmiştir (LTDB 1, s. 37; OTDB 1, ss. 23, 24, 49, 77, 96, 108; OTDB 2, ss. 112, 115; LTDB 2, ss. 92, 94).

2.3. Eskatolojik Yönelimler

2.3.1. Dünya ve Ahiret Dengesi

Dünya ve ahiret dengesi bağlamında tespit edilen ilk husus, dünyanın mümin için bir imtihan alanı olduğu, bu itibarla da geçici ve değersiz olduğudur (OTDB 1, ss. 12, 43, 61, 117; LTDB 1, s. 98; LTDB 2, ss. 31, 32, 39, 65, 84, 90, 108). Dini yoruma göre dünyanın kendisi de dünya hayatı da inanan müminler için bir sınav alanı, geçici, insanı esaret altına alan ve bu yönüyle insanı kötülüğe sevk edebilen bir hayattır. Bu bağlamda sahip olunan dünyalığın da bir değeri yoktur. Ayrıca ahiret hayatının daha değerli ve kalıcı olduğđ, dünya hayatının ahiret hayatı dikkate alınarak yaşanması gerektiği, dünya hayatında yapılanların ahirette karşılık bulacağı ve ibadetler de dâhil bütün dini yaşamın Allah rızası ve ahiret hayatı merkezli yaşanması gerektiği vb. hususlar vurgulanmıştır (OTDB 1, ss. 22, 40, 42, 43; OTDB 2, ss. 12, 16, 17, 26, 62; LTDB 1, ss. 55, 98; LTDB 2, ss. 31, 40, 51, 103).

Dünya hayatının geçiciliğine ve ahiret hayatının kalıcı ve daha değerli oluşuna yapılan vurguların yanında, içerikte kâfirlerin nitelikleri’nin öğretime konu edildiği, dünya hayatını ahirete tercih etmenin kâfirlere ait bir nitelik olduğđ, bu itibarla müminler için ahiret hayatının daha kalıcı ve değerli olduğđ dolaylı da olsa “Onlar dünya hayatını ahirete tercih

ederler ve insanları doğru yoldan ayırmaya çalışırlar” ifadesiyle ayrıca vurgulanmıştır (OTDB 1, s. 26).

Bu tespitlerden hareketle, içerikte sunulan dini yorumun dünya hayatına nispeten ahiret hayatını ön plana çıkardığı; dini bir anlayış olarak dünyanın ve dünya hayatını geçici bir imtihan alanı, ahiret hayatını ise insanın dünyada yapıp etmelerinin karşılığını bulacağı esas kalıcı hayat olarak ortaya koyulduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan dini yorumun, ahiret hayatını, dünya hayatının bir sonucu olarak nitelediği, bu bağlamda dünya hayatının önemine ayrı bir vurgu yaptığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Temel Dini Bilgiler dersinde, İslam’ın dünya hayatını şekillendirmeye yönelik sosyal hayat, hukuk, ekonomi ve ahlak gibi hususların öğretime konu edilmesi, dini yorumun dünya hayatını önemsemesine yönelik hususlar olarak nitelenebilir. Ancak dünya hayatının önemine yönelik bütün bu husus ve vurguların, Allah rızası ve ahiret hayatı merkezli yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslami yaşamın dünya hayatına birtakım yansımaları da olacaktır ve bunlar da ikinci derecede önemlidir. Bu bağlamda dünya hayatının da ahiret hayatı yanında ayrı bir önem kazandığı, hatta hayatın dünya ve ahiretiyle birlikte bir bütün olarak nitelendiği ifade edilebilir. Ne ki hayatın bu bütünlüğüyle birlikte, esas hayat ahiret hayatıdır ve dünya hayatı, ahiretle birlikte önem kazanmaktadır. Dini yorumun kendini ortaya koyduğu Temel Dini Bilgiler ders içeriğinde hem dünya hayatının hem de ahiret hayatının önemine veya her ikisinin de dikkate alınması gerektiğine yönelik vurguları da bu kanaati pekiştirmektedir. Dini yorumun, İslam inancından ibadetlere ve sosyal hayata kadar birçok konuda, her iki hayat alanını birlikte zikrederek onlara önem atfettiği ifadelerle yer verdiği anlaşılmaktadır (OTDB 1, ss. 10, 32, 54, 89; OTDB 2, ss. 30, 31, 36, 43, 111, 117, 118, 119; LTDB 1, ss. 25, 31, 32, 37, 48, 49, 50, 56, 61, 65, 80, 82, 88, 92, 98, 99, 102, 103, 107; LTDB 2, ss. 23, 26, 40).

Dini yorumun, dünya hayatına oranla ahiret hayatını önemli ölçüde ön plana çıkardığı ifade edilebilir. Dünya hayatı ise kısa, geçici ve değersizliğiyle birlikte ahiret hayatına hazırlık niteliği taşıması bakımından önemlidir.

2.3.2. Allah Merkezli Yaşam

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte dini yorumun ahiret merkezli yaşam anlayışı yanında, insan yaşamını Allah’ın rızasına, sevgisine ve hoşnutluğuna uygun bir anlayışla geçirmesi ve ifade yerindeyse Allah merkezli bir yaşam ortaya koyması gerektiğine yönelik birçok vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Buradaki Allah merkezli yaşamdan kastedilen, müminin bireysel ve toplumsal hayatında insan ilişkilerinden kişisel inancına, ibadetlerinden geliştirdiği ahlaki ilke ve tutumlara kadar her alanda Yüce Yaraticının sevgi ve rızasının dikkate alınması ve öncelenmesidir.

Dini yorumun Allah merkezli yaşam anlayışını yansıttığı ilk alanlardan biri Esmâ’ül-Hüsna’nın öğretime konu edilmesidir. Derse ait içerikte yer bulan ve Allah merkezli yaşama

konu başlığı seviyesinde vurgu yapan diğer bir alan, ‘ibadetlerin kabul şartları’ başlığı altında öğretime konu edilen ‘niyet’ ve ‘ihlas’ kavramlarıdır (OTDB 1, ss. 43-46; LTDB 2, ss. 40-42). Söz konusu başlıklar altında ihlasın tanımı üzerinden Allah rızası ve hoşnutluğu hususları vurgulanmıştır. Dini yorumun Allah merkezli yaşam anlayışını yansıttığına verilebilecek bir başka örnek vurgu, içerikte Allah’ın ‘gerçek Dost’ ve ‘gerçek mülk, nimet ve servet Sahibi’ gibi sıfatlarla nitelenmesidir (OTDB 1, s. 52; OTDB 2, s. 108; LTDB 1, s. 59; LTDB 2, s. 90).

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte yer bulan dini yorumun, yukarıda aktarılan Allah merkezli vurgularının yanında, içeriğin birçok yerinde Allah merkezli yaşamın müminlerin bir vasfı olduğu ve olması gerektiği hususunu vurguladığı da anlaşılmaktadır. Bu çerçevede müminin inanç, ibadet ve sosyal yaşamının her alanında Allah’ın rızasını, sevgisini ve hoşnutluğunu merkeze alan bir şahsiyet olduğuna/olması gerektiğine yönelik ifadeler tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 10, 12, 20, 40, 42, 45, 79, 84, 123; OTDB 2, ss. 15, 17, 31, 51, 119; LTDB 1, ss. 51, 52, 54, 94, 97; LTDB 2, ss. 39, 43, 46, 52, 73, 76, 79, 81, 83, 84, 86, 89, 90, 92, 99, 101, 107, 108, 110, 111, 112, 118).

Genel olarak ibadetlerin, ibadetler içerisinde de namaz, oruç, zekât, hac, kurban, infak ve sadaka gibi birçok ibadetin temelde Allah rızası ve merkezli yapıldığı/yapılması gerektiğini vurgulayan ifadelerin yanında, içerikte müminin günlük hayatındaki davranışlarını da Allah’ın rızasını merkeze alarak yapması gerektiğini vurgulayan ifadeler de söz konusudur (OTDB 1, ss. 38, 49, 50, 53, 55, 61, 97, 103; OTDB 2, ss. 16, 23, 25, 36, 125; LTDB 1, ss. 25, 30, 32, 50, 54, 101; LTDB 2, ss. 26, 82).

Dini yorumun yoğun bir şekilde işlenen Allah merkezli anlayışı yanında, genel olarak ibadetlerle ilgili hususların öğretime konu edildiği alanlarda, Allah rızasının dışında bazı anlayışlar sergilediği de anlaşılmaktadır. Sayıları az olan bu ifade örneklerinde, ibadetlerin yapılış gayesi olarak Allah korkusu, Allah’a borç ödeme veya sevap kazanma kaygısını ön plana çıkaran bir anlayışın yansı(tıl)dığı anlaşılmaktadır (OTDB 1, ss. 50, 75; OTDB 2, ss. 21, 48, 56; LTDB 1, s. 98; LTDB 2, ss. 46, 50, 64, 74, 83, 94).

2.4. Sosyolojik Yönelimler

2.4.1. Bireysel ve Toplumsal Din Dengesi

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun, bireysel veya toplumsal din/dindarlık ağırlığının analiz ve tespiti, bu bölümün temel konusudur. Derse ait dini içeriğin genel temasında toplum ve toplumsallığın, bireye ve bireyselliğe oranla daha fazla ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken en önemli husus, içeriğin birey ve bireyselliği anlatıma konu eden herhangi bir ünite, konu başlığı veya konu çerçevesi vermemesine rağmen toplumu ve toplumsallığı anlatıma konu eden birçok ünite, konu başlığı ve konuyu ihtiva etmesidir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte her ne kadar toplum ve toplumsallık ön plana

çıkartılmışsa da bireyi esas alarak ancak bireyselliği ön plana çıkarmadan öğretime konu edilen istisnai bir konu tespit edilmiştir. Bu konu, İslam hukukunun temel ilkelerinden biri olarak sunulan ‘Suçun Şahsiliği’ konusudur (LTDB 1, s. 79). Konuya ait çerçeve ve ifadelerden, içeriğe ait bu alanda bireysellikten çok konunun, yani suçun bireyselliğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Derse ait içeriğin bireyi ve bireyselliği ön plana çıkarmak bir tarafa, bireyciliği ve bireyselliği eleştiren bir ifadesi dahi tespit edilmiştir. Söz konusu ifade, özgür irade ile sorumluluk arasında bir dengenin olması gerektiğinin vurgulandığı bir içerikte “Hiçbir sınır tanımayan, bireyci, hazcı ve savurgan bir ekonomik tutum sergilemek özgür iradeyle açıklanamaz” şeklinde yer bulmuştur (LTDB 1, s. 48).

Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin, bireyi ve bireyselliği ön plana çıkarmamakla birlikte birçok konuyu birey ve topluma ortak vurgu yaparak öğretime konu ettiği anlaşılmaktadır. Toplumla ve toplumsallıkla ilişkilendirilen veya onları ön plana çıkaran konularda bile tespit edilen bu ortak vurguya ünite alt başlıklarında dahi yer verilmiştir. Bu çerçevede ortaöğretim TDB 2 ders kitabının ibadetleri konu edinen ‘Namaz’ ünitesinde ‘İbadetlerin Bireysel ve Toplumsal Yönü’ başlığına, ‘Oruç ve Zekât’ ünitesinde ‘Zekâtın Bireysel ve Toplumsal Faydaları’ başlığına, ‘Hac ve Kurban’ ünitesinde ise ‘Kurban İbadetinin Bireysel ve Toplumsal Faydaları’ başlığına yer verilmiştir (LTDB 2, ss. 43, 89, 111). Derse ait içerikte birey ve topluma ortak vurgu yapan hususlar, yukarıda aktarılan başlıklarla sınırlı değildir. Bu bağlamda içerikte birey ve topluma ortak vurgu yapan birçok ifade de tespit edilmiştir (OTDB 1, ss. 13, 20, 42, 57, 97; OTDB 2, s. 57; LTDB 1, ss. 24, 32, 35, 51, 59, 107; LTDB 2, ss. 40, 43, 45, 89, 107).

Temel Dini Bilgiler ders içeriğinin birey ve topluma dair ortak vurgularla birlikte derse ait içerikte, toplumun ve toplumsallığın ciddi oranda ön plana alındığı anlaşılmaktadır. İçeriğin söz konusu niteliğine örnek verilebilecek ilk husus, ders kitaplarına konu edilen ünitelerdir. Bu bağlamda özellikle LTDB 1 kitabında yer verilen ‘İslam ve Sosyal Hayat’, ‘İslam ve Ekonomik Hayat’ ve ‘İslam ve Hukuk’ üniteleri zikredilebilir. Yapılan içerik analizinde söz konusu ünitelerin tamamında, dinin toplumsala ilişkin konularının öğretime konu edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca OTDB 1 kitabında yer alan ‘Nezaket’ ve OTDB 2 kitabında yer alan ‘İslam ve Günlük Hayat’ ünitelerinde de önemli oranda dinin toplum ve toplumsallığa yönelik konuların yer aldığı anlaşılmaktadır.

İçeriğin toplum ve toplumsallığa vurgu yapan ünitelerin yanında, başka ünitelerde yer alan alt başlıkların da toplumsallığa vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Buna göre OTDB 1 kitabının birinci ünitesinde yer alan ‘İmanın İnsana Kazandırdıkları’, ikinci ünitesinde yer alan ‘İbadetlerin İnsana Kazandırdıkları’, üçüncü ünitesinde yer alan ‘Müminler İyiliği Emreder, Kötülüğü Engellerler’ ve OTDB 2 kitabında yer alan ‘Topluma Karşı Ahlaki Sorumluluklarımız’ alt başlıkları, içerikte dinin toplum ve toplumsallığa vurgu yaptığı alanlardandır.

İçeriğın toplum ve toplumsallığa vurgu yapan ünite ve alt başlık konuları yanında ayrıca insanın sosyal bir varlık olduğu ile bazı konularda, bireye nispeten kamu ve toplum önceliğinin var olduğunu ve toplum çıkarlarının birey çıkarlarının önünde olduğunu vurgulayan ifadeler de tespit edilmiştir (OTDB 2, s. 106; LTDB 1, ss. 49, 60, 80).

İçeriğın bireye ve bireyselliğe neredeyse hiç vurgu yapmadığı, bunun yanında birey ve topluma ortak vurgu yaptığı ile topluma ve toplumsallığa vurgu yaptığı birçok ünite, alt başlık ve ifadeden, ayrıca toplum ve kamu yararını bireye tercih eden ifadelerden hareketle, Temel Dini Bilgiler dersine ait dini yorumun, birey ve bireyselliğe nispeten toplum ve toplumsallığı ciddi oranda ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır.

2.4.2. İslam’ın Toplum Modeli

Toplumu ve toplumsallığı ön plana çıkaran Temel Dini Bilgiler dersine ait dini yorumun, bu bağlamda bir toplum modeli sunması beklenir. Nitekim ders içeriğine ait analizde dini yorumun, ideal bir topluma dair belirli bir öngörüsünün olduğu ve belirli bir model sunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda içerikte tespit edilen hususlardan biri, söz konusu İslam toplumuna işaret eden ve İslam tarihi, İslam ahlakı, İslam hukuku, İslam ekonomisi, İslam kültürü, İslam medeniyeti, İslam toplumu ve İslami dünya görüşü gibi terkiplerden oluşan ifadelerin kullanılmasıdır (OTDB 1, ss. 92, 98; OTDB 2, ss. 2, 28, 29, 100; LTDB 1, ss. 28, 34, 48, 53, 82; LTDB 2, ss. 24, 93, 127).

İslam’ın bir toplum modeli öngördüğüne dair işaret olarak addedilebilecek terkiplerin yanı sıra içerikte, İslam’ın bir toplum modeli öngördüğüne dair “İslam, dünya hayatında insanların ahlaki ilkeler etrafında bir arada yaşamalarını esas alan bir toplum modelini öngörür” (OTDB 2, s. 26) örneğinde olduğu gibi somut ifadeler de tespit edilmiştir (OTDB 2, ss. 27, 31; LTDB 1, ss. 21, 35, 37, 74, 82, 87, 105; LTDB 2, s. 13).

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun, belirli bir toplum modeli öngördüğü ifade edilebilir. O halde içeriğe ait dini yorumun, söz konusu toplum modeli ile ilgili birtakım nitelikler ortaya koyup koymadığı hususu da analize konu edilmelidir.

Yapılan içerik analizinde, dini yorumun öngördüğü toplum modeline ait belli bir düzen ve bu düzeni sağlayacak birtakım ilkeler sunduğu anlaşılmaktadır. İslam dininin emrettiği söz konusu toplumsal ilkeler içerisinde; huzur ve güvenliğinin (OTDB 2, s. 26; LTDB 1, ss. 23, 105), hak ve adaleti tesis eden hukuk kurallarının (OTDB 2, ss. 26, 28; LTDB 1, ss. 24, 78, 106), sulh ve barışın (LTDB 1, s. 21), ahlak kurallarının (OTDB 2, s. 27; LTDB 1, ss. 66, 105), sevgi ve saygının (LTDB 1, ss. 23, 26, 105), iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın (LTDB 1, s. 107), kardeşlik duygusunun (LTDB 1, s. 26), yardımlaşmanın (OTDB 2, s. 30) ve güçlü bir aile yapısının (LTDB 1, s. 44) ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

2.5. Çoğulcu Yönelimler

Temel Dini Bilgiler ders içeriğine ait dini yorumun, İslam tarihi içerisinde teşekkül eden

itikâdi ve fıkhi mezhepler bakımından gösterdiği yönelim ve dini çoğulculuk bağlamında diğer dinlere bakışının analiz ve tespiti, bu bölümün temel konusudur.

2.5.1. Mezhepler

İçeriğe ait dini yorumun, mezhepler üstü bir nitelikten çok hem itikâdi hem de fıkhi anlamda belirli bir yönelim gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre dini yorumun, itikâdi mezheplerden Ehl-i Sünnet'in görüş ve anlayışını yansıttığı ifade edilebilir. Dini yorumun Ehl-i Sünnet anlayışını benimsendiğinin somut bir ifadesi tespit edilememiş olmakla birlikte içerikte, itikâdi konu ve kavramların anlamlandırılmasında Ehl-i Sünnet'e ait görüş ve anlayışı merkeze aldığı anlaşılmaktadır.

Dini yorumun Ehl-i Sünnet'in görüş ve anlayışlarını benimsediğine yönelik verilecek örneklerden biri, 'İman' kavramının öğretime konu edildiği alanlarda 'Amentü Esasları' olarak bilinen iman esasları içerisinde 'kaza ve kadere iman' anlayışının da imanın şartlarından biri olarak zikredilmesidir (OTDB 1, ss. 12, 23, 38; LTDB 2, s. 11). İçerikte yer bulan dini yorum 'Kadere iman' konusunu, 'Cibril Hadisi' olarak bilinen ve Hz. Peygamber'in iman, İslam ve ihsanı tarif ettiği hadise dayanarak öğretime konu etmiştir (OTDB 1, s. 23).

Konu ile ilgili verilebilecek bir örnek de yine 'iman'ın öğretime konu edildiği bir alanda imanın mahiyetiyle ilgili Ehl-i Sünnet anlayışını yansıtan "Sonuç olarak bir kimse Hz. Peygamber'in getirdiklerini kalbiyle tasdik ediyorsa o kimse Allah katında mümindir" ifadesinin kullanılmasıdır (LTDB 2, s. 19). Kalp ile tasdik etmenin iman için yeterli olduğunun Ehl-i Sünnet görüşü olduğu hususu, nihayet içerikte de verilmektedir (LTDB 2, s. 17). Bununla birlikte içerikte yer bulan dini yorumun söz konusu iman mahiyeti ile ilgili Haricilik, Mu'tezile, Mürcie, Kerramiyye, Cehmiyye ve Neccariyye gibi diğer itikâdi mezheplerin görüşlerine yer verdiği de anlaşılmaktadır (LTDB 2, ss. 18-19).

İçerikte sunulan dini yorumun Ehl-i Sünnet anlayışını benimsediğine yönelik verilebilecek diğer bir husus, içerikte yer bulan dini yorumun fıkhi mezheplerden, Sünni anlayış içerisinde değerlendirilen Hanefi mezhebini merkeze almış olmasıdır. Özellikle ibadetlerin öğretime konu edildiği alanların tamamında Hanefi mezhebinin ön plana çıkarıldığı ifade edilebilir. Örneğin 'İslam ve Temizlik' ünitesinin 'Abdest' başlığında abdestle ilgili konulardan niyet, tertip, başın (saçların) mesh oranı, abdestin farzları ve abdesti bozan durumlar gibi hususların, Hanefi mezhebine ait görüşler dikkate alınarak öğretime konu edildiği anlaşılmaktadır (OTDB 2, ss. 51-56).

Dini yorumun abdest ile ilgili anlatım çerçevesinin hemen her konuda tekrar ettiği ifade edilebilir. Bu konuda verilebilecek bir başka örnek ibadet, namazdır. Buna göre namazın farz, vacip ve sünnetleri ile namazı bozan durumların öğretime konu edildiği 'Namazla İlgili Hükümler' başlığında, söz konusu hususlar Hanefi mezhebi dikkate alınarak aktarılmıştır (OTDB 2, ss. 72-74). Aynı şekilde namazda okunan dua ve tesbihlerin öğretime konu

edildiği alanda Sübhanek, Tahiyat, Salavat, Rabbena ve Kunut duaları Hanefi mezhebi dikkate alınarak aktarılmıştır (OTDB 2, ss. 77-79). Aynı şekilde, ‘Namaz’ ibadetinin öğretime konu edildiği bir başka alanda namazların kılış şekli, okunacak dualar, sünnet sayıları, vitir namazının vacip oluşu gibi hususlarda Hanefi anlayışın esas alındığı anlaşılmaktadır (LTDB 2, ss. 55-58). Benzer bir anlayışla, Cuma namazının o günün öğle namazı yerine geçtiği (s. 61), bayram namazının vacip oluşu (s. 62) ve cenaze namazının kılış şekli (s. 62) gibi birçok ibadetin öğretime konu edildiği alanlarda Hanefi mezhebinin esas alındığı anlaşılmaktadır.

Ancak dini yorumun, diğer itikâdi mezhep görüşlerine sınırlı da olsa yer verdiği ve bu sayede öğrencileri söz konusu mezheplerden haberdar ettiği de anlaşılmaktadır. Örneğin abdest, namaz ve diğer ibadetlerin anlatımı çerçevesinde Şafii mezhebine ait bazı farklılıkların da aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede namazın rükunleri (LTDB 2, ss. 52, 56), müekked sünnetler (s. 67), kazaya kalan Ramazan orucu (s. 80), nafile orucun kazası (s. 80), genel anlamda oruç (s. 83), haccın farzları (s. 107), umre (s. 108), hacda kurban kesmenin hükmü (s. 109) gibi konularda Şafii mezhebinin görüş ve hükümlerine metin içerisinde birer ifadeyle veya bilgi kutularında yer verildiği tespit edilmiştir.

Bu tespitlerden hareketle, içerikte yer bulan dini yorumun, itikadi mezhepler içerisinde Ehl-i Sünnet inancını ve fiki mezhepler içerisinde de Hanefi mezhebini merkeze aldığı, bununla birlikte diğer mezheplere ait az sayıda hususu da öğretime konu ettiği ifade edilebilir.

2.5.2. Diğer Dinler

Bu başlık altında, Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte sunulan dini yorumun, dini çoğulculuk ve diğer dinlerle ilgili yönelimleri analiz ve tespit edilmiştir. Bu çerçevede içerikte dikkat çeken ilk hususlardan biri, dini yorumun iki yerde, Kur’an-ı Kerim ile birlikte diğer vahiyleri de referans göstermiş olmasıdır (OTDB 1, s. 88; LTDB 1, s. 106). Diğer dinlerin vahiylerine müspet bir şekilde atıf yapan bu ifadelere rağmen içerikte diğer din mensuplarının kendi kitap ve dinlerini tahrif ettiği, peygamberlerin bir kısmına inanıp, bir kısmına inanmadığını vurgulayan ifadeler tespit edilmiştir (LTDB 1, ss. 86, 102; LTDB 2, ss. 22, 29, 30).

Yukarıda aktarılan ifadelerle eş değer mahiyette bir içeriğe sahip olan ve ‘İman Bakımından İnsanlar’ başlığı altında Ehl-i Kitab’ı, ‘kâfir’ alt başlığı altında konu eden şu ifade, dini yorumun mezhepler dengesi bağlamında ayrıca zikredilmeye değerdir: “Kur’an-ı Kerim’de ehl-i kitap (kitap ehli) olarak tanımlanan bir gruptan da bahsedilir. Ehl-i kitap tabiriyle, Müslümanlar dışında Tevrat, Zebur ve İncil’e inanan kimseler kastedilir. Aynı zamanda bu kişiler Hz. Muhammed’e ve onun getirdiklerine inanmayan kimselerdir. Yüce Allah onları kendi birliğine iman etmeye ve hiçbir şeyi kendisine ortak koşmamaya çağırır” (OTDB 1, s. 27). Bu ifadeden sonra da Kur’an-ı Kerim’in Al-i İmran Suresi 64. ayeti verilerek şu ifadeye yer verilmektedir: “Kur’an-ı Kerim Allah’ı (c.c.), meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve

ahiret gününü inkâr edenlerin doğru yoldan saptıklarını bildirir” (OTDB 1, s. 27). Dolayısıyla Ehl-i Kitabın ‘kâfir’ başlığı altında zikredilmesi, son ifadede Allah’a ve peygamberlerine inmayan kişinin sapıklıkla nitelenmesi ve bu hususların Kur’an ayetlerine dayandırılması, dini yorumun, ayetler ışığında Ehl-i Kitabı hak ve hakikatten sapmış bir kesim olarak nitelediğini göstermektedir.

Dini yorumun; Ehl-i Kitap ile ilgili yukarıda ifadesini bulan yönelimlerine karşılık, Müslümanların peygamberler ve ilahi kitaplar konusundaki tutumu, Kur’an- ı Kerim’in tahrif olmadığı, İslam’ın bütün dinlerin ortak adı ve tek kurtuluş yolu olduğu ile Allah katında makbul olan tek dinin İslam olduğu yönünde ifadelere yer verdiği anlaşılmaktadır (OTDB 1, ss. 10, 11, 25, 40; OTDB 2, s. 17; LTDB 1, ss. 86, 99, 102; LTDB 2, ss. 29-30).

Dini yorumun, diğer dinlerin bozulduğunu, Ehl-i Kitap olarak bilinen insanların hakikatten ayrıldıklarını, Müslümanların ise bütün peygamber ve kitaplara iman ettiğini, esasında Allah’ın gönderdiği bütün dinlerin ortak adının İslam olduğunu ve nihayet tek kurtuluşun İslam ve Kur’an-ı Kerim ile olabileceğini vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla söz konusu bütün bu vurgulardan hareketle dini yorumun, günümüz dini çoğulculuk anlayışına itibar etmediği ve diğer dinleri geçersiz kabul ettiği ifade edilebilir.

Sonuç

Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğin temel çerçevesinin tespit edildiği ve bu çerçeveye içerisinde içeriğe yansıtılan dini anlayışın, bir dünya görüşü olarak analiz edildiği bu çalışmada, aşağıdaki bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır:

Temel Dini Bilgiler dersi, inanç, ibadet ve ahlak öğrenme alanları yanında hukuk öğrenme alanını da öğretime konu etmiştir. Buna göre ders içeriğinde ağırlıklı olarak inanç konularına ve daha sonra sırasıyla ibadet, hukuk ve ahlak konularına yer verilmiştir. Bununla birlikte içerikte, dinin inanç, ibadet, hukuk ve ahlak alanları, dinin bir bütünü olarak nitelenmiştir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte, İslam dinine dair birçok konuya yer verilmiştir. Buna göre İslam, iman, müminlerin özellikleri, ibadetin mahiyeti ve temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban ve cihat gibi temel ibadetler, genel ahlak konuları yanı sıra İslam ve toplum konu alanı çerçevesinde aile hayatı, evlilik, boşanma, sosyal hayatla ilgili bazı temel ölçüler, sosyal hayatı olumsuz etkileyen bazı hususlar, İslam ekonomisi, İslam hukuku ve İslam ahlakı ile ilişkili birçok konu ve husus ayrıntılı bir şekilde öğretime konu edilmiştir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte DKAB derslerine kıyasla bazı konulara ilk defa yer verilmiştir. Söz konusu yeni konular Esmâ’ul-Hüsna, İslam ekonomisi, İslam hukuku, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma anlamı başta olmak üzere bütün yönleriyle İslam’da Cihad, İslam toplum yapısı, İslam’da tesettür ve İslamî eğitim konularıdır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte günümüz problemlerine, güncel konulara ve öğrencilerin yaşamlarıyla ilintili konulara ise çok az bir oranda yer verilmiştir.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte, dinin marifet, tasdik ve amel boyutlarının her üçü de dikkate alınmıştır. Buna göre derse ait içerik hem eğitim hem de din anlayışının gerektirdiği, ancak günümüze kadarki din eğitimi anlayışlarında ihmal edildiği anlaşılan tasdik ve amel boyutlarını, marifet boyutunu da ihmal etmeden öğretime konu etmiş ve her üç boyutu da bir bütün halinde ön plana çıkarmıştır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içeriğın tamamında ibadetlerin anlamına önemli oranda yer verilmiş, ibadetlerin hem şekil hem de mana yönleri öğretime konu edilmiş, ancak alanlara ait denge, hem kitaplar hem de ünitelerde tam olarak sağlanamamıştır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerik Kur’an-ı Kerim ve Sünnet merkezli bir anlayışla inşa edilmiştir. Nitekim her iki kaynağın içerikte yer bulan atıf oranı toplamı % 87’dir. Bununla birlikte içerikte MEB ve TDV kaynaklarına da önemli oranda atıf yapılmıştır. Diğer taraftan Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte, sivil kaynaklara ve internet kaynaklarına yapılan atıf oranının çok zayıf kaldığı hatta sivil kaynak atıflarının dipnotlarda hiç yer almadığı, atıfların görseller içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Temel Dini Bilgiler dersine ait içerikte belirli bir dini yorumun ve bu yoruma ait belirli bir dünya görüşünün öğretime konu edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre;

Epistemolojik yönelimler bağlamında dini yorumun, bilgi kaynakları olarak aklın yanında Kur’an-ı Kerim ve Sünnete vurgu yaptığı, ancak akla oranla Kur’an-ı Kerim ve Sünneti önemli oranda ön plana çıkardığı ve bu çerçevede aklın, taşıdığı muhtemel risklerden dolayı, vahyin rehberliğinde olması gereken bir yeti olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre Kur’an’ı Kerim ve Sünnet, İslami dünya görüşünün temel bilgi kaynaklarıdır.

Diğer taraftan dini yorumun, Sünnetin belirleyiciliğine ve Peygamber örnekliliğine ayrı bir önem verdiği ve bu hususları önemli oranda ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hz. Muhammed’in bir insan, bir peygamber, bir önder ve bir rehber olarak bütün Müslümanlara örnek bir şahsiyet olduğu ve bu örnekliliğın hayatın her alanını kapsadığı hususları, O’nun hayatından verilen örneklerle de desteklenerek çok yoğun bir şekilde öğretime konu edilmiştir. Bu bağlamda Allah kelamı ve vahiy olarak Kur’an-ı Kerim’in temel bilgi kaynağı olduğu yönündeki vurgu ve ifadelere kıyasla derse ait içerikte, sünnetin değeri ile ilgili çok daha fazla vurgu ve ifadeye yer verildiği anlaşılmaktadır. Araştırmacıya göre içeriğe yönelik tespit edilen bu sonuç, günümüzde daha çok vurgulanmaya başlanan ve dini anlayışta sünnete yer vermeyen modern anlayışlara, içerikte yer bulan dini yorumun bir reddiyesi, cevabı ve duruşu niteliğini taşımaktadır. Nitekim içerikte geleneğe de bir değer atfedildiği, bu bağlamda, dini yaşamın şekillenmesinde bir Müslüman için geleneğın de önemli olduğu ve dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Ontolojik yönelimler bağlamında dini yoruma göre Allah, insan hayatı bakımından merkezî bir yere sahip, insanla birlikte bütün varlık âlemini yaratan, yerleştirdiği işleyiş yasalarıyla varlığı sevk ve idare eden ve nihayet insanın hizmetine sunarak ve peygamberler aracılığıyla vahiy göndererek insana olan sevgi ve merhametini ortaya koyan yüce Yararıdır. Bütün bu yönleriyle Allah'ı tanıtmaya çalışan dini yorumun, faal/aktif bir Allah anlayışı sergilediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan dini yoruma göre evren, Allah'ın yarattığı ve işleyiş yasalarını belirlediği bir âlem olarak birçok nesneden meydana gelen ve Allah'ın varlık ve birliğini kanıtlayan bir eserdir. İnsan ise Allah'ın yarattığı ahenkli âlemin bir parçası olarak ilk insanlar olan Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan türemiş, günahsız ve tertemiz bir şekilde dünyaya gelmiş, Allah'ın yarattıkları içerisinde akıl ve iradesiyle ayrı bir yeri olan temel sorumluluğu kulluk olan sosyal bir varlıktır.

Sonuç olarak dini yoruma göre yüce ve sonsuz kudret sahibi olarak Allah, bütün varlığın yaratıcısı, sevk ve idarecisi, kanun ve düzen koyucusu ve nihayet hesap görücüsüdür. Evren ise sahip olduğu düzen ve ahenk içerisinde, Allah'ın koyduğu yasalar gereği O'na zorunlu bir şekilde itaat ve ibadet eden, ayrıca insanın hizmetine sunulan bir âlemdir. İnsana gelince o, Allah tarafından akıllı ve irade sahibi olarak yaratılan, bu itibarla hem varlıkların en değerlisi hem de bundan sorumlu olan bir varlıktır. Onun temel sorumluluğu ise içerisinde yaşadığı evren gibi Allah'a kulluk etmek, yani yaratılış amacına uygun davranışlar ortaya koymaktır. Bununla birlikte insan, kendisine sunulan bütün bu imkânlarla evrene sahip çıkmalı, onu koruyup geliştirmelidir.

Eskatolojik yönelimler bağlamında dini yorum, ahiret hayatını dünya hayatının bir sonucu olarak nitелеmekte, bu bağlamda kısa, geçici ve değersiz olan dünya hayatına kıyasla sonsuz, kalıcı ve daha değerli olan ahiret hayatını ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte dini yoruma göre dünya hayatı, ahiret hayatını belirlemesi ve dini anlayışın dünya hayatına değer katması bağlamında bir değer kazanmaktadır. Nihayet dünya hayatının önemine yönelik bütün vurguların, Allah rızası ve ahiret hayatı merkezli yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle dini yoruma göre İslam'a ait inanç, ibadet, davranış ve yaşamın tamamı, Allah rızası ve ahiret hayatı dikkate alınarak ortaya konur. Bununla birlikte İslami yaşamın dünya hayatına birtakım yansımaları olacaktır ve bunlar ikinci derecede önemlidir. Bu bağlamda dünya hayatının da ahiret hayatı yanında ayrı bir önem kazandığı, hatta hayatın dünya ve ahiretiyle birlikte bir bütün olarak nitelendiği anlaşılmaktadır. Ancak hayatın bu bütünlüğüyle birlikte esas hayat ahiret hayatıdır ve dünya hayatı, ahiretle birlikte önem kazanmaktadır. Dini yorumun söz konusu ahiret hayatı vurgusu yanında inancın, ibadetlerin, ahlaki tutumların ve sosyal hayata taalluk eden bütün ilişkilerin, kısaca yaşamın tamamının temeline yönelik 'Allah rızası' vurgusu yaptığı anlaşılmaktadır.

Sosyolojik yönelimler bağlamında dini yorum, bireye ve bireyselliğe neredeyse hiç vurgu yapmamakta ancak her iki alanı birlikte vurgulamakta, buna karşılık toplum ve toplumsallığı önemli oranda ön plana çıkarmaktadır. Dini yorumun toplum ve toplumsallığa yaptığı güçlü vurgu ile birlikte belirli bir İslam toplum modeli sunduğu ve söz

konusu bu toplumun birçok niteliğini öğretime konu ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede İslam toplumu ile ilgili olarak hak ve hukuka riayet edilmesi, adaletin merkeze alınması, sulh ve barışın korunması, güvenin ve temel insan haklarını gözetmenin, ahlaki ilke ve sorumlulukları dikkate alınması, iyiliğin yaygınlaştırılarak kötülüğün engellenmesinin gerektiği, sevgi, kardeşlik ve merhametin, yardımlaşmanın, dürüstlüğün ve sağlıklı bir aile yapısının sağlanması gerektiği gibi hususlara yer verilmiştir.

Çoğulcu yönelimler bağlamında dini yorumun, hem itikâdi hem de fihhi alanda belli bir mezhebi ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Buna göre dini yorum, Türkiye’de büyük çoğunluğu Ehl-i Sünnet inancına mensup ve Hanefi olan Müslümanları hesaba katarak bu görüş ve anlayışları öğretime konu etmiştir. Bununla birlikte hem diğer itikâdi mezheplerin hem de Şafii mezhebinin görüşlerine kısmen yer vermiştir. Diğer taraftan dini yorum, diğer dinlerin bozulduğunu, Ehl-i Kitap olarak bilinen insanların hak ve hakikatten saptıklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte Müslümanların bütün peygamber ve kitaplara iman ettiğini, esasında Allah’ın gönderdiği bütün dinlerin ortak adının İslam olduğunu ve nihayet tek kurtuluşun İslam ve Kur’an-ı Kerim ile olabileceğini vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla dini yorum, günümüz dini çoğulculuğu yansıtmamaktadır.

Kaynakça

- Açık, A. & Karataş, V. & Yılmaz, M. (2018). *Ortaöğretim temel dini bilgiler (İslam 2) Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Açık, A. & Macit, A. & Menküc, D. & Dirlik, E. E. & Paksoy, H. B. & Yiğit, H. & Beyazal, M. (2018). *Ortaokul ve İmam hatip ortaokulu temel dini bilgiler (İslam 2) Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Açıkgenç, A. (2016). *Bilgi felsefesi: İslam bağlamında bilgidен, bilimden sistem felsefesine*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Akyürek, S. (2017). *Din öğretimi*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (Uygulamalı-Örnekli)*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Bayraklı, B. (2015). *İslam ve eğitim*. (1. Baskı). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Bektaş, A. & Türk Soydaş, D. & Özüdoğru, F. & Pesen, M. N. & Nayir, S. & Özyurt, S. & Kırman, S. & Kevser Uysal, T. (2018). *Ortaokul ve İmam hatip ortaokulu temel dini bilgiler (İslam 1) Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 18. *Milli Eğitim Şurası*. http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf adresinden elde edildi.

- Nayir, S. & Yılmaz, M. & Karataş, V. & Pesen, M. N. & Özudoğru, F. (2018). *Ortaöğretim temel dini bilgiler (İslam 1) ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Öner, N. (1999). *Felsefe yolunda düşünceler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şeriati, A. (2011). *Dünya görüşü ve ideoloji*. Ankara: Fecr Yayınevi.
- Ülgener, Sabri F. (1983). *Zihniyet, aydınlar ve izm'ler*. Ankara: Mayaş Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (10. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınları.